

KAZAKİSTAN GULAG KAMPLARINDA AİLE, KADIN VE ÇOCUK

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet DEMİRCİ*

Öz

Sovyet döneminde GULAG kampları, erkeklerin dünyasını yansıtan hapishaneler sistemi veya çalışma merkezleri olarak düşünöldü. Kamplarda ailelerin, kadınların, çocukların varlığı ve çektiğı sıkıntılar ise göz ardı edildi. Kazakistan'daki GULAG kamplarında aile, kadın ve çocuğun yerini belirlemek, çekilen sıkıntı ve problemleri ortaya koymak, Sovyet iktidarının aile anlayışını değıştirmeye yönelik yaptırımların neler olduğunu belirlemek makalenin başlıca amacıdır. Kazakistan'ın KarLAG, StepLAG ve ALJİR kampları, aileleri parçalanmış ve çocuklarını yitirmiş annelerin yeri, ailelerinden koparılmış çocukların yurdu, anne ve çocuk mezarlıklarının bulunduğu mekânlar-
dı. Bu kamplar, nüfus değışimlerini gerçekleştirdiğı gibi aile, kadın ve çocuk üzerinden toplumsal değışimini de hedefledi. Sovyet iktidarı, bu kamplarla kadın ve çocukları işçi sınıfına dâhil etti ve onların Komünist Parti yapısı içerisinde istihdamını sağladı. Makalenin önemi ise Kazakistan GULAG kamplarında yaşananları tecrübe eden kadın tanıkların ifadelerine, GULAG arşiv belgelerine ve edebiyatına yer verilerek kamplardaki ailelerin, kadınların ve çocukların rollerini ve konumlarını ilk kez ortaya çıkarmasıdır. Bu doğrultuda makale, Sovyet iktidarının anlaşılması hem de dönemin kamplarıyla karşılaştırma yapmak isteyenler için yeni bir bakış açısı geliştirecektir. Kampların sadece ekonomik maksatlı değıl, siyasi, ideolojik ve eğitim amaçlı kurulduğı göröldü.

Anahtar kelimeler: Kazakistan, GULAG Kampları, Sovyet Politikaları, Aile, Kadın, Çocuk.

The Family, Woman And Child In Kazakhstan GULAG Camps

Abstract

During the Soviet period, GULAG camps were expressed as a system of prisons and employment centers that reflected the world of men. In the camps,

Geliş Tarihi: 22 Ocak 2021 - Kabul Tarihi: 01 Mart 2021.

Atıf Bilgisi: Hikmet Demirci, "Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 127, Sayı: 251, İstanbul 2021, s. 241-268.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hdemirci@ksu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8756-5909.

the disintegration of families ignored the existence and suffering of women and children. The aim of the article is to determine the location of the family, women and children in the Kazakhstan GULAG camps, to show the troubles and problems suffered, and to reveal what the Soviet government's sanctions were for changing the family perception. The camps of KarLAG, StepLAG, and ALJİR in Kazakhstan were the places of mothers whose families were torn, lost their children, home of separated children, mother and child cemeteries. These camps targeted also social change through the realization of demographic changes in the Soviets and through families, women and children reaching the Soviet people. The Soviet government employed women and children to the working class and within the Communist Party structure with these camps. The importance of this article lies in the revealing of the roles and positions of families and children in the camps for the first time based on the testimonies of women witnesses who experienced what happened in the Kazakhstan GULAG camps, GULAG archive documents and literature. With this in mind, the article will develop a new perspective for those who want to understand Soviet power and compare the camps of the period. It was seen that the camps only were not established for economic goals, but for political, ideological, and educational purposes.

Keywords: Kazakhstan, GULAG Camps, Soviet Politics, Family, Woman, Child.

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 1924 yılında Türkistan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, Buhara ve Harezmi Halk Cumhuriyetlerine son verdikten sonra Türkistan'ı beş etnik özerk cumhuriyete ayırdı. 1925 yılında Kazakistan coğrafyası “Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” olarak adlandırıldı. Bu cumhuriyet, 1936 yılında özerk olmaktan çıkarılarak “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adını aldı.¹ Özerk veya sosyalist olan Türk Cumhuriyeti, Sovyetler tarafından sömürgeleştirildi. Sömürgeleştirmenin ilk somut örneklerinden biri GULAG kamplarının kurulması ve işleyişi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda makalede, Kazakistan GULAG kamplarının kurulma amacı ile kamplarda aile, kadın ve çocukların durumu değerlendirildi. Makale, sömürgeci devletlerin ceza infaz uygulamaları içerisinde kampların kurulma sebeplerini ve işleyişini ortaya koymaktadır.

Geniş bozkırları ve arazileriyle Kazakistan, 25 Haziran 1930 yılında kurulan Çalışma ve İslah Kampları Baş İdaresi (GULAG-Glavnoye Upravleniye Ispravitel'no-trudovih Lagerey) için önemli bir merkezdi. Kazakistan topraklarında başlıca aile, kadın ve çocukların çoğunlukta olduğu üç GULAG kampı inşa edildi: ALJİR² (1937), KarLAG³ (1941) ve StepLAG⁴ (1948). Bu kamplar, bir kişinin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı, toplumdan soyutlandığı, tehlikeli eylemlerde bulunmasını önlemek amacıyla zorla ve köle gibi çalıştırıldığı gözlem mekânları ve hapisaneler hâline geldi. Aynı zamanda GULAG

¹ Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 169-170.

² Akmolay Lager Jen İzmennikov Rodini (Vatan Hainlerinin Eşleri İçin Akmolay Özel Kampı).

³ KarLAG (Karagandı Lagerey). “LAG” kelimesinin açılımı “Lager”dir, kamp anlamına gelmektedir. Makalede orijinal yazımı kullanılmıştır.

⁴ StepLAG (Bozkır Kampı).

kampları, hem ekonomik, hem siyasi hem de kültürel dönüşümü amaçlayan mekânlardı. Bu kamplar, Sovyet döneminde yaşanan 1919-1921 yılları arasındaki “*Kıtlık*”, 1930-1933 yıllarındaki “*Büyük Kıtlık*”, 1937-1940 yılları arasında “*Repressiya*”, 1941-1945 “*Büyük Vatan Savaşı*”larıyla daha önemli hale geldi. Bu dönemde insanlar; sürgünler, idamlar, hapishaneler ve GULAG kampları ile cezalandırıldılar.⁵

GULAG kampları, modern cezalandırma sistemlerinde fiziksel ve ruhsal baskılarla insanların dönüştürüldüğü mekânlardı. Burada amaç, insanların kapatılmasını ve çalıştırılmasını sağlamaktı. Bireyin bedeni burada hak ve mal varlığı olarak görüldü ve birey, özgürlüklerinden mahrum bırakıldı.⁶ İktidar bu mekânlarla üretim sürecini bölümlere ayırdı, kapitalist endüstrinin doğumu için emek gücünü bireyselleştirdi ve böylece uyguladığı disiplinle üretimi sağladı.⁷

Sovyet iktidarı, ideolojik ve kültürel baskılara karşı bir kalkan oluşturan aile yapısını ve ailenin kilit noktasında bulunan kadının statüsünü değiştirmeye çalıştı. Sovyetler döneminde, kadınların eğitim alması ve kamusal alanlarda çalışmaya başlaması önemli ve olumlu katkılardı. Ancak Sovyetler, 1927 yılında adli sistem ve 1928’de ceza sistemini değiştirerek geleneksel şeriat mahkemelerini yasakladı ve kültürel dönüşümü gerçekleştirmeye çalıştı. Sovyetler tarafından aileler, kadınlar ve çocuklar işçi sınıfına ve Komünist Parti yapısı içerisine alındı. İktidar, 1922-1927 yılları arasında “*ulusal azınlıkların*” eşitliğini savundu. 1928 yılından itibaren hâkimiyeti altındakileri sosyalist ve komünist ideolojiyle eğiterek Sovyet ulusu elde etmek istedi. Sovyet ulusuna erişmek için baskıcı mekânları, politikaları ve savaşı kullandı.⁸ Bu anlamda Sovyetler, insanları topyekûn dönüştürmek için aile kurumunu, kadın ve çocukları da sistemin içerisine aldı.

Türkistan, Ruslar tarafından işgal edilmeden önce Buhara, Hive ve Kaşgar gibi belli başlı merkez ve şehirleri yerel yöneticiler tarafından yönetiliyordu. Türkistan halkları kendine özgü Türk devlet idaresini kurdu ve bozkır kültürü içerisinde yaşadı. Bu idare sistem içerisinde Türkistan kadınlarının mutî olması her zaman güçlü devlet geleneklerine bağlı değildi, çünkü devletleri olmadığı dönemlerde bile onların itaatleri sadece kültüre idi. Toplumda kadınların statüsünü ailelerinin kuralları, boy teşkilatları ve kültürleri belirledi. XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Türkistan’da merkezî yerel yönetimler (hanlıklar) vardı, ancak XVI. ve XX. yüzyıllar arasında Ruslar tarafından yönetilmişler, yeni yaptırımlarla karşılaşmışlardı. Hanlıklar döneminde Türkistanlı kadınlar, Müslüman Türk kadını olarak tanımlanırken; Sovyetler döneminde onlara komünist ve ateist ideoloji çerçevesinde belirli mekânlarda (kamusal

⁵ Tileu Kölbayev, “Gasır Hasireti Nemese Stalindik Turmeler”, *Ana Tili Gazeti*, 2011, (Çevrimiçi) <https://abai.kz/post/7805>, 12.07.2019.

⁶ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 12-13.

⁷ A.e., s. 180.

⁸ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 122.

alan, kamp ve hapisane gibi) zorla / baskı ile yeni bir kültür ve kimlik veril-meye çalışıldı.⁹ Bu amaçla, Sovyetler, GULAG kamplarında kadınların hayat şartlarını değiştirirken çocukları ebeveynlerinden ayırdı, onları çorak toprak-larda ailelerinden binlerce kilometre uzakta yaşamaya mahkûm etti. Sovyet-ler, itaatkâr topluma ulaşmak isterken mahkûmların devlete olan borçlarını ödeyebileceklerini, suçluların topluma faydalı hâle getirileceğini, mahkûmlar-ın suçlu davranışlarını başkalarına bulaştırmayacaklarını söyledi.¹⁰ Genel olarak ifade etmek gerekirse, GULAG kampları, aile, kadın ve çocukların ey-lemlerini, performanslarını ortaya koyduğu, ıslah edilen bireylerin hallerinin saptandığı, emekle üretimin disipline edildiği ve çocukları eğitim sistemiyle dönüştürdüğü mekânlar haline geldi.

GULAG kamplarına dair günümüze kadar çok olmamakla birlikte önem-li eserler kaleme alındı. Mesela Necip Hablemitoğlu'nun "*Sovyet Rusya'da Devlet Terörü*" (Ankara, 1974) başlıklı eseri, Sovyetler döneminde kurulan "*ölüm kampları*" hakkındadır. Bu eserde kampların, Sovyet politikalarındaki yeri tartışılmış ve önemli çıkarımlar ortaya konuldu. Ayrıca Orlando Figes'in "*The Whisperers: The Private in Stalin's Russia*" (London, 2007) eseri ise bir-çok ailenin gizli geçmişlerini açığa çıkarırken Stalin'in baskısı altında yaşa-yan sıradan Sovyet yurttaşlarının iç dünyasına ışık tuttu. Bu eserlerin yanı sıra kamplarda yaşananları anlatan orijinal eserler de kaleme alındı. Mesela Sovyet döneminin muhalif yazarlarından Aleksandr Soljenitsın "*Arhipelag GU-LAG, 1918-1956*" (Newyork, 1973) eserinde, 1950 yılında Kazakistan'ın Pavlodar Eyaleti'nde bulunan Ekibastuz GULAG Kampı'na gönderildiğinde burada yaşadıklarını yazdı. Soljenitsın, çalışma kamplarının boş, basit ve korku dolu bir yer olduğunu açıkça ifade ettiği "*Odin Den' Ivana Denisoviça*" (Moskova, 1962) eserinde de ayrıntılı şekilde kampların zor iklim şartlarının insanları nasıl acımasızca etkilediğini anlattı. Diğer eser, Kazak yazar S.K. Sagintay'ın "*Jalmavz*" (Astana, 2011) adlı hikâyesinde KarLAG kampında yaşananların acımasızlığı anlatıldı. Svetlana Aleksiyeviç'in "*Posledniye Svideteli: Sto Nedetskih Kolbel'nih*" (Moskova, 2004) eseri ise II. Dünya Savaşı'nı çocukların tanıklıklarıyla etkileyici ve gerçekçi şekilde ortaya koydu. Gamze Öksüz ve Gülhanım Bihter Yetkin "*Sovyet Gulag Kamp Sisteminde Kadın Olmak*" (Gazi-antep, 2019) başlıklı bildirimlerinde, kamplardaki kadınların durumunu edebî eserler ve anılar ışığında değerlendirdi. Araştırmalardan Nurbek Khairmuk-hanmedov'un "*Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları*" (Ankara, 2007) başlıklı makalesinde, Stalin'in totaliter sistem kurmasında etkin rol üstlenen GULAG kamplarının genel özellikle-rine yer verildi. İbrahim Dilek'e ait GULAG kampları için önemli bir dönem olan Repressiya hakkında "*Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya*" (Ankara,

⁹ İsenbike Togan, "In Search of an Approach to the History of Women in Central Asia", *In Ret-hinking Central Asia. Non-Eurocentric Studies in History and Identity*, edited by Korkut A. Ertürk, Reading: Ithaca Press, 1999, p. 165; Katriona Kelli, "Vvedeniye", *Jivaya Pamyat, Stalinizm v Ka-zahstane-Proşloye, Pamyat', Preodoleniye*, Ed. M.L. Abilhojina - A.V. Akulova, Tsay, Daik-Press, Almatı 2019, s. 6-7.

¹⁰ Anne Applebaum, *GULAG*, Çev. Ufuk Demirbaş, Arkadaş Yayinevi, Ankara 2008, s. XXVIII-XXIX.

2019) başlıklı makalesinde, “*halk düşmanları*” olarak itham edilen kişilerin yaşadıkları edebiyat eserlerine göre değerlendirildi. Bu eserlerin yanı sıra bu makalede, tarihi eserler, GULAG arşivlerindeki tanıklara, edebiyat eserlerine, Kazakistan’da yapılan son yayın ve eserlere ulaşıldı. Kazakistan merkezli GULAG kamplarına ve Kazakistan kamplarında kalan kişilerin gözlemlerine yer verildi. Kazakistan merkezli ele alınan kamplar içerisindeki aile, kadın ve çocukların varlığı yeni bir bakış açısıyla değerlendirildi.

Kazakistan Kampları

1917 Ekim Devrimi’nin öncesinde yaşanan 1916 isyanlarının sebebi, Çarlık rejimi tarafından gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve ekonomik baskıydı. I. Dünya Savaşı sırasında askere alınmalar Kazak aydınları tarafından uygun görülse de (askeri tecrübe ve Rus göçmenlerin Kazak topraklarına gelmesini engellemek) 19 yaşından 43 yaşına kadar erkeklerin tamamının askere alınması tepkilere yol açtı. Buna mukabil, 1916 yılında Yedisu, Sırderya, Semey, Tugay, Akmola vilayetlerinde ayaklanmalar çıktı.¹¹ Çarlık yönetimine karşı çıkan bu ayaklanmalar ardından Bolşevik Devrimi yaşandı. Bolşevikler, Çarlık Rusya’nın aksine kardeşlik, eşitlik ve özgürlük sloganlarıyla iktidara gelmişti. Ancak 1918 yılındaki iç savaş, 1919-1921 yılları arasındaki kıtlık, 1929’dan itibaren kitlesel kolektifleşme, 1930 yılından itibaren büyük kıtlığın gerçekleşmesi, GULAG kamplarının kurulması Kazak halkına özgürlük yerine üzüntü ve sefalet getirdi. Özellikle Sovyet yöneticileri, göçebe insanların yaşam tarzlarını terk etmeleri için kışlakları köylere dönüştürdü, onları yerleşik hayata geçirmek istedi. Sovyetler, tarımın yaygınlaştırılarak yerli halkların uygarlaştırılacağına ve bölgedeki toprakların daha üretken hale geleceğine inandı. Stalin, Sovyetleri sanayileştirmek ve dünyada önde gelen sanayi ülkelerine yetiştirmek istiyordu. Bu sebeple, 1930 yılından itibaren Sovyet rejimi, insanların hayatlarını olumsuz manada değiştiren GULAG kamplarını kurdu. Ekonomik planda büyük bir hammadde kaynağı ve geniş arazileriyle Kazakistan’ı en önemli sömürü bölgelerinden biri olarak gördü. Örneğin, Ulusal Ekonomi Merkez Konseyi (VSNH) Başkan Yardımcısı G.L. Pyatakov Kazakistan hakkında “*Bu bölgede sadece madencilik değil, aynı zamanda tarımın da gelişmesi için Kazakistan’da büyük umutlar olduğunu*” söylüyordu. Bunun gerçekleşmesinde en önemli eksiklik işgücüydü ve işgücü ihtiyacı da mahkûmlardan karşılanacaktı. Mahkûmların ihtiyaçlarını ise kendi emekleriyle karşılamasını uygun gördü. Çeka’nın kurucusu Feliks Dzerjinski, “*Cumhuriyet suçluları göremez ve onlara çok para harcayamaz. Giderlerini kendi emekleriyle karşılamak zorundalar, arazilere, ıssız yerlere taşınmaları gerekiyor.*”¹² diyerek yol gösterdi. Kazakistan coğrafyası, uygun yerlerden biri olarak GULAG sisteminin büyük bir kolunu oluşturdu.

¹¹ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, “Birinci Dünya Savaşı’nın Kazakistan’a Etkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 35, 2018, s. 109-110; Sarah Cameron, *The Hungry Steppe, Famine, Violence and Making of Soviet Kazakhstan*, Cornell University Press, Ithaca and London 2018, s. 20.

¹² Tilegen Sadıkov, “Turmesi”, *Egemen Kazakistan Gazeti*, No: 184-187, 27 Ağustos 2009, (Çevrimiçi) <https://abai.kz/post/317>, 20.03.2019.

Kazaklar acımasız bir soykırıma maruz kaldılar ve zorlu bir dönem geçirdiler. Sovyetler hâkimiyetindeki Kazakistan'da GULAG kamplarının yaklaşık üçte biri açıldı. Böylece 25 Nisan 1930 yılında Kazakistan (Aktöbe, Atırav, Batı Kazakistan, Kostanay, Karagandı, Kızılorda, Güney Kazakistan Oblastları) GULAG sisteminin bulunduğu SSCB yirmi beş bölgesinden yedisini oluşturdu. Stalin, 1934 yılından itibaren “*Ceza Hareketleri Üzerine*” ve 2 Ekim 1937’de “*Zarar ve Yıkılma Üzerine*” gibi yasalar çıkararak Sovyetlere karşı terör örgütleri ve terörist eylemlerin kısa sürede soruşturulmasını istedi. İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) tarafından verilen cezalara itiraz etmek yasaktı ve ölüm cezası ise derhal uygulanacaktı. Parti örgütlerine, milliyetçiler ve halk düşmanlarını bulma, işçiler arasında siyasi propagandayı arttırma, iktidar düşmanlarını acımasızca yok etme görevleri verildi.¹³ Türkistan ve özellikle Kazakistan’daki kamplar, hem sanayi hem de hapishanelerinin yer aldığı bölgeler haline getirildi. Mesela Aktöbe kampı (inşaat ve kimyasal tesis), ALJİR (vatan hainlerinin eş ve çocukları), Almatı Kampı (inşaat), Andican Kampı (inşaat), Aşkabat Kampı (çimento), BalhaşLAG Kampı (maden ve inşaat), Cambul Kampı (çimento ve alçı), JezkazganLAG (bakır ve manganez cevheri üretimi ve inşaat), Irgiz Kampı, KamysLAG özel kampı, KarLAG kamp idaresi (kömür, demir ve tarım), Kızılorda Kampı, Kökşetav Kampı, Krasnovodsk Kampı (kimyasal), Korgantobe Kampı, Kostanay Kampı, Leninabad Kampı (kanal inşası), LugLAG özel kampı, PeschanLAG özel kampı, Petropavlovsk Kampı, Semipalatinsk Kampı, StepLAG Özel Kampı (maden) ve Kengir Kampı (işçi hapishanesi), Taşkent Kampı, Türkistan Kampı, Ural Kampı, Ust-Kamenogorsk (maden), Fergana Kampı (kimya ve çimento), Frunze Kampı (metal üretimi), Sharjau Kampı (kimyasal madde), Çimkent Kampı (kimya ve çimento), Ekibastuz Kampı (inşaat, kimya ve çimento) çeşitli tesisler üzerine 70’den fazla kamp kuruldu.¹⁴ Bu kamplar, üretimi artırırken aynı zamandan insanların yeni yerleşim yerlerine gönderilmelerine yol açtı.

Politika ve cezalandırmalarla birçok insan yerlerinden edildi, insanlar bilmedikleri çorak ve geniş arazilerin olduğu bölgelere gönderildi. Bu dönemde kolektifleştirme, Sovyet tarihinin büyük dönüm noktasıydı. Köylülerin topraklarının bir kısmına el koyan iktidar tarafından yeni yerleşim yerleri açıldı. Mesela 1927 yılının Aralık ayında, 15. Parti Kongresi’nde kolektifleştirmeyi ilk defa gündeme geldi. 7 Kasım 1929’da Stalin, “*Büyük Dönüş Yılı*” adlı makalesinde, orta sınıf köylünün kolektif çiftliklere akın etmesi yönünde çağrı yaptı. Bu kolektif çiftliklere 1930-1950 yıllarında Kazakistan’a taşınan üç ana yerleşimci / mahkûm kategorisi vardı. Birinci kısım, 1929-1933’te kolektifleştirme sonucunda yerlerinden edilen kulaklar (zengin köylüler), ikinci kısım II. Dünya Savaşı sırasında Stalin tarafından zorla yerlerinden edilenler, üçüncü kısım ise Sovyet karşıtı çeşitli milliyetçi örgüt ve hareket temsilcileriydi.¹⁵

¹³ P.K. Saduakasova, “Kazakstandağı Sayasi Repressiya”, *Karagandı Universitnın Habarşısı*, Karagandı, (Çevrimiçi) <https://articlekz.com/kk/article/15649>, 15.07.2019.

¹⁴ Tileu Kölbayev, “Gasır Hasireti Nemese Stalindik Turmeler”, *Ana Tili Gazeti*, (Çevrimiçi), <https://abai.kz/post/7805>, 2011, 12.07.2019.

¹⁵ Dinara Hamidullina Ulıkpanqızı, “Kazakstandağı “Arnayı Kontingenttin” Kundelikti Ömiri (XX Gasırdın 30-50. Jıldarı)”, *Jariyalanbagan Dissertantsiya, Abay Atındağı Ulttik Pedagogikalık Universiteti*, Kazakistan Respublikası, Almatı 2014, s. 19.

“Kulak”lara karşı uygulanacak tedbirleri hazırlayan Politbüro Komisyonu, 29 Aralık 1929 yılında, kulak ailelerinin nüfus sayısını 5-6 milyon kişi olarak belirledi. Bu aileler, Kazakistan, Sibirya ve Ural’daki kamplara çalıştırılmak üzere gönderildi. Nisan 1930’da Kazakistan’ın yerleşim bölgeleri hakkındaki Tarım Komiserliği, köy sakinlerinden %40’ının iktidar baskısından korkarak kaçtığını rapor etti. Bu kaçış sırasında, sadece 1929 Mayıs ile 1930 Şubat ayı arasında 548 aileden 127’si hayatlarını kaybetti.¹⁶ Sovyetler Birliği’nin hâkim olduğu topraklarda oluşturulan kamplarda insanların zorla yeniden yerleştirilmesi kitlesel ölümlere ve çiçek, tifo, kolera, kızıl gibi salgın hastalıklara yol açtı. Kazakistan’a sadece yabancılar göç ettirilmedi, Kazaklar bir bölgeden diğer bölgelere gönderildi. Stalin dönemi, Kazakistan’ı dev bir sosyal deneyin yürütüldüğü depolama alanına ve halkların “*dostluk laboratuvarına*” benzetildi. Mesela Kazakistan’da 780 bin hektarlık alanda kurulan KarLAG’da farklı etnik kökenlere sahip 1 milyon kişi bulunmaktaydı. KarLAG, Karagandı bölgesinin üç ilçesini kapsadı ve bu bölgede yaklaşık 120 bin baş hayvana sahip olan 22 bin kişi yerlerinden edildi. Yerinden edilenler ekonomik temeli tarım ve hayvancılık olan halktı, ancak sanayi için çeşitli inşaat, kanalizasyon, tuğlacılık, kireççilik, demiryolu inşaatı yapımı gibi ağır işlerde çalıştırılmak üzere işçi oldular.¹⁷ KarLAG kampının hızla geliştirilmesi için büyük bir devlet çiftliği “GİGANT” sovhozu burada açıldı. Kampa çok sayıda insan ve hayvan getirildi, kamp çalışmaları başlatıldı.¹⁸ Kazak yazar S. Sagıntay’ın Jalmavız adlı hikâyesinde KarLAG kampında yaşananları şöyle anlatır:

“Bir zincire dizilmiş iki zavallı o günlerden başlayıp cesetleri kesip parçalayan kasaplara dönüştü. İkisi de bir hafta boyunca direnip, işkenceye maruz kaldıktan sonra açlıktan ölecek hale gelince onlara zorla işpiro içirilip sarhoş edilerek tam pişmemiş olan insan etini yedirmişlerdi. Kazak’ın gözüne iblis göründü, Yahudi’nin kalbine şeytan yuva yapmıştı. İkisi de akıllarını kaybetmişti ve her akşam pişen insan etinin kokusuyla kendilerinden geçip otururlardı.”¹⁹

Kolektifleştirmeler nedeniyle, köy ekonomisinin çökmesi sonucu Sovyetler Birliği’nde 1932 ile 1934 yılları arasında ikinci kez kıtlık yaşandı. Bu dönemde “*Köylüler, köpekleri, atları, çürümüş patatesleri, ağaç kabuklarını, bulabildikleri her şeyi yiyorlardı.*”²⁰ Genç bir eylemci Lev Kopelev ise kıtlık hakkında şöyle diyordu: “*Bana düşen, kırsal kesimde arama yapmak, saklanan tahılı bulmaktır. Ev halkının depo olarak kullandığı sandıkları bulup boşaltıyor, ço-*

¹⁶ Lynne Viola, *Peasant Rebels Under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, Oxford University Press, New York 1999, s. 82-83.

¹⁷ Sadıkov, “Halıktar Turmesi”, (Çevrimiçi) <https://abai.kz/post/317>; Karl Marks, *Kapital (Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili)*, Çev. Alaattin Bilgi, C. I, Eriş Yayınları, İstanbul 2003, s. 571.

¹⁸ Birjan Ahmer, *Karlagka Sapar, Jürmasınşı Gasırdın Basındağı*, (Çevrimiçi) <https://adebiportal.kz/kz/news/view/22180>, 25.10.2019.

¹⁹ İbrahim Dilek, “Türk Dünyasında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 48, Güz - Autumn 2019, s. 37.

²⁰ Simon Sebag Montefiore, *Stalin: Kızıl Çar’ın Sarayı*, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul 2013, s. 85.

cukların açlamalarına, kadınların feryatlarına kulaklarımı tıkıyordum...” Kır-
sal kesimde büyük ve zorunlu bir dönüşüm yapmakta olduğumuza inanıyor-
dum.²¹ Bu kıtlıklar, özellikle tahıl yetiştiren Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Orta ve
Aşağı Volga ve Kazakistan bölgelerinde görüldü. Bölgede yaklaşık 5,5 milyon
kişi kıtlıktan hayatını kaybetti. 1930 yıllarının sonlarında başlayan kıtlık ve
açlık, 1931 Ocak ayında ikinci kolektifleştirme hamlesiyle 1932 yılında yoğun
Kazak mülteci krizinin çıkmasına neden oldu. Açlıktan sefalete düşen Ka-
zaklar, cumhuriyet dışına kovuldu ve Çin sınırına kaçmaya çalışan binlerce
Kazak katledildi. Bu yıllarda Kazakistan’da tahıl üretiminin azalmasıyla 1,5
milyon Kazak açlıktan öldü.²² Bunun yanı sıra kulak olarak suçlanan kimse-
lerin mallarına el konuldu, tarım aletleri ve hayvanlar kolektif çiftliğe verildi.
Mesela bu olayın bir örneği GULAG kamplarına gönderilen Golovin ailesinde
yaşandı. Golovinlerden Antonina’nın annesine uzun yolculuk için birkaç elbi-
seyi alması için sadece bir saatlik süre tanındı. Ardından Golovin’lerin kuşak-
lar boyunca yaşamış olduğu ev yıkıldı ve ailenin geri kalan üyeleri dağıtıldı.
Antonina’nın büyük erkek kardeşleri ve kız kardeşi, nine ve dedesi, amcaları,
halaları ve kuzenleri tutuklanmamak için dört bir yana kaçtı, ancak yakala-
narak her biri başka Sovyet ülkesine gönderildi.²³

Sovyet döneminde hem kolektifleştirme hem de GULAG kamplarıyla de-
mografik yapının değiştirilmesi de öngörülmüştü. Bu politika gereği Stalin,
hem komünist devleti meydana getirmek hem de Kazakların nüfus yapısını
şekillendirmek amacıyla kampları kullandı. Bu kamplar, kulaklar, iktidarın
düşmanı olarak gördüğü kişiler ve esirlerle dolduruldu. Sovyet iktidarı tarafın-
dan tehdit olarak görülen kulaklardan 150.000 aile de uzak bölgelere sürgün
edildi. Sürgünler, Kuzey Bölgesi’ne 70.000 aile; Sibirya’ya 50.000 aile; Ural-
lar’a 20-25.000 aile; Kazakistan’a 20-25.000 aileden oluştu. Toplamda yarım
milyondan fazla aile göçe zorlandı ve onların mülkleri de kısmen ya kamulaştı-
rıldı ya da yeniden yerleşime açıldı. Kolektifleştirmede “*kulak*” terimi geniş bir
şekilde tanımlandı. Bu dönemde, sadece kulaklar zengin çiftçileri değil, döne-
min seyrine göre kullanılan aktif beyaz muhafızları, eski haydutları, eski beyaz
subayları, geri gönderilen köylüleri, kilise konseylerinin aktif üyelerini ve mez-
hepleri, rahipleri ve “*karşı-devrimci faaliyetler sergileyen*” herkesi kapsadı.²⁴

GULAG kamplarının önemini artıran diğer önemli gelişme ise II. Dünya
Savaşı’dır. Bu dönemde, Sovyet ekonomisi II. Dünya Savaşı sonrasında daha
da zayıfladı, sanayileşmede insan gücüne ihtiyaç duyuldu. İlk dönem kulak-
larla doldurulan GULAG kampları, II. Dünya Savaşı’yla Almanya, Romanya,
Macaristan, Polonya, İtalya, Finlandiya, Yugoslavya’dan getirilen savaş esir-

²¹ Montefiore, *a.g.e.*, s. 50.

²² Necip Hablemitoğlu, *Sovyet Rusya’da Devlet Terörü*, 2. bs., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İst-
anbul 2004, s. 26-29; Cameron, *a.g.e.*, s. 14.

²³ Orlando Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Dünyasında Özel Yaşam*, Çev. Nurettin Elhüse-
ni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 29.

²⁴ Viola, *a.g.e.*, s. 27; Isaac Deutscher, *Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı*, C. II, Çev. Selahattin Hilav, Sosyal
Yayınları, Ankara 1990, s. 42-43; N.V. Alekseenko, *Naselenie Dorevolyutsionnogo Kazahstana: Çislen-
nost’, Razmeşeniye, Sostav, 1870-1914 gg.*, İzdatelctvo Nauka Kazahskoy SSR, Alma-Ata 1981, s. 99.

leriyle dolduruldu, onlar Kazakistan GULAG kamplarına sevk edildi.²⁵ 1943-1944 yıllarında Kazakistan'a yapılan savaş sürgünleriyle kamplarda iş gücü rezervi artırıldı, kanun ve kurallar daha katı hale geldi, bir sanayi kolunda bu işçilerin emekleri kullanıldı. Bu yıllarda Cambul, Akmola, Pavlador, Çimkent ve Kızılorda'ya savaş esirleri ve sürgünler gönderildi ve çalıştırıldı.²⁶ Kazakistan'ın 5 bölgesine (Karagandı, Semey, Kuzey Kazakistan, Aktobe, Atırau) sürgün edilenlerin sayısı çok fazlaydı. Bu beş bölgeye ek olarak Kostanay, Kökşetav, Akmola ve Pavlodar oblastları eklendi. Bu bölgelere "Almanlar + İnguş + Çeçenler"; Kazakistan'ın güneyinde bulunan Çimkent bölgesine "Karaçaylar + Almanlar + Çeçenler"; Cambul bölgesine Karaçay'daki "Çeçenler + Almanlar" yerleştirildi. Kuzey Kazakistan ve Özbekistan'a küçük gruplar halinde Koreliler getirildi. Savaş esir ve sürgünleri sonucunda Almanların %52,4'si, Çeçenlerin %77,2'si, İnguşların %96,8'si, Karaçayların %56,4'si ve Balkarların %50,6'si Kazakistan kamplarına gönderildi. Kazakistan, kamplara gönderilen savaş sürgünleri için önemli bir üs haline geldi. Temnikov ve Vologda Kampları'nın kapatılmasıyla buradaki savaş esirleri KarLAG (Karagandı) Kampı'na gönderildi. SSCB Halk İşçileri Komiseri'nin 15 Ağustos 1941 tarihli kararında, KarLAG Kampı'na 5.000 kişinin gönderileceği açıkça belirtildi.²⁷ Arşiv belgelerine göre sadece Karagandı Kampı'na 1941 yılı itibariyle Alman, Romen, Fin, Polonyalı, Avusturyalı, İsveçli, Rus, Yahudi, Macar, Slovak, Ukraynalı, İtalyan olmak üzere toplamda 3.188 kişi gönderildi. Siyasi suçlular, mahkûmlar, işçiler, özel yerleşimciler ve savaş esirleri için 15 kamp vardı ve kamplara gelen yabancılar özgürlüklerinden yoksun bırakıldılar.²⁸ Bu dönemde sadece yabancılar ve Kazaklar değil, Kazak aydınları da cezalandırıldı. 15 Mayıs 1951'de siyasi suçlu sayılan Kazak aydınlarından E. Bekmahanov üniversiteden kovuldu, parti teşkilatından ihraç edildi. SSCB'nin ceza kanununun 58. maddesinin 10. fıkrasına göre "Sovyet hükümetine karşı çıktığı, 1942-1951 yılları arasında milliyetçi fikirler ve Sovyet karşıtı görüşlerin propagandasını yaptığı için" yirmi beş yıl hüküm giydi ve GULAG çalışma kamplarına gönderildi.²⁹ GULAG kampları, Kazakistan'ın hem demografik yapısını değiştirmeye hem de aydınlarını yok etmeye, susturmaya yönelik cezalandırma merkezleriydi.

Tablo-1: GULAG mahkûmlarının yoğunluğu ve kompozisyonu (1 Ocak 1952'den itibaren)³⁰

Kamplar	Toplam	Erkekler	Kadınlar	Siyasiler	Suçlular
KarLAG	42.296	28.580	13.716	13.648	28.648
Peschanyy	39.612	34.174	5.438	37.181	2.431
StepLAG	23.089	19.131	3.958	22.562	527
Toplamı	104.997	81.855	23.112	73.391	31.606

²⁵ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 49-50.

²⁶ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 56.

²⁷ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 21; Wilson T. Bell, *The Gulag and Society In Western Siberia, 1929-1953*, Unpublished Doktoral Dissertation, Department of History, University of Toronto, 2011, s. 307.

²⁸ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 22-23.

²⁹ Danagül Makhat, "Tarihçi Ermukhan Bekmahanov'un Kovuşturulmasının Sovyet Basınına Yansımaları", *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, Ed. Abdulvahap Kara - Zeynep Yaman, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2016, s. 61-62.

³⁰ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 18.

Sovyetler tarafından açılan kamplar, eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerdi: “Zorlu çalışma biçimi, doğaya karşı verilen savaş, tüm suçlu unsurlar için iyi bir okuldur”, denildi.³¹ Mesela KarLAG’da 75 kültür köşesi, 26 sabit ve mobil sinema salonu vardı. Yılda 1.300 ila 2.500 film gösterimi, 59 sabit ve mobil kütüphane, 3.500 kitap, 2.626 gazete ve 915 dergi bulunmaktaydı. Ayrıca, kültürel ve eğitim çalışmaları sırasında siyasi faaliyetler, siyasi toplantılar ve din karşıtı propagandalar gazeteler vasıtasıyla yapıldı. 1931’de KarLAG’da 6.500 tirajlı genel kamp gazetesi “Putevka” yayımlandı. Kampta 1125 gazeteci eğitildi; bu gazeteciler 202 duvar gazetesi çıkardı, 4.525 broşür hazırlayarak dağıttılar. 1945 yılında 131 gönüllü, 21 mahkûm, 259 siyasi konuşmacı eğitim bölümlerinde çalıştı. Bu çalışanlar 698 konuşma, 8.030 siyasi toplantı, 17.100 okuma etkinliği yapıldı. 2.377 duvar gazetesi ve 174 mini dergi yayımlandı. 1947’de 1954 rapor hazırlandı, 87.747 kişi okuma dersi verildi ve 10.404 kişiye siyasi konuşma yapıldı. 911 konser ve sanat konseri verildi, 1.300 film gösterildi. KarLAG’ın farklı bölgelerinde 1950’de 3.666 konuşma ve konferans, 10.718 siyasi toplantı, 2.500 film gösterimi yapıldı.³² Karagandı Bölgesi Devlet Arşivleri eski müdürü Ljudmila Mikheeva’ya göre, 1945’te Kazakistan’da 900.000 ila 1.209.000 zorla yerleştirilen mahkûm kaldı. Kamplarda bulunanlar cinsiyetlerine, iş kabiliyetlerine, mahkûmiyet maddelerine, mahkûmiyet sürelerine, itimat derecelerine göre ayrıldı ve onlara eğitim verildi.³³ Kazakistan GULAG kamplarına çeşitli milletlerden sadece kulaklar değil, aynı zamanda savaş esirleri ve sürgünler de gönderilerek ucuz işçi ihtiyacı karşılandı. Bu işçiler, ailelerinden koparılarak komünizm ve sosyalizm ideolojisine uygun şekilde eğitildiler.

Kazakistan GULAG Kamplarında Aileler

İktidara gelen Bolşevikler, işçi sınıfını elde etmek için aileleri ve ailelerinden koparılan devrimcileri kullandı. “Fedakâr devrimci” kültü yaratılarak partiye ve davasına hizmet eden yeni bir sınıf ve anlayış kurmaya çalıştı. Onların ütopyacı bakışıyla, devrimci militanlar geleceğin komünist toplumunu oluşturacak yeni tür insan, ortak yarar için yaşayan bir kolektif kişiliğin proto tipini meydana getirecekti. Birçok sosyalist, devrimin temel hedefinin kolektif kişilikli ve komünist insan tipinin yaratılması olarak gördü. Gazeteler “Siyasal yaşamın yeni yapısı, bizden yeni bir ruh yapısı bekliyor!” sloganıyla yazıldı.³⁴ Bolşevik Devrimi’nin ilk günlerinden itibaren aile, ahlak ve din gibi temel insanî unsurlar tehdit ve baskılarla ele geçirilmeye çalışıldı. Komünist ideolojisinin ise aile kurumuna özgürlük getireceği ve insanların ahlak seviyelerini yükselteceğine inanıldı. Komsomol (Komünist Gençlik) gençler arasında sevgi cinsellikle giderilecek bu anlamda kadınlar kullanılarak onlar mülk ola-

³¹ Applebaum, *a.g.e.*, s. 20.

³² Hamidullina, *a.g.t.*, s. 144-145.

³³ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 115; Steven A. Barnes, *Death and Redemption, The Gulag and the Shaping of Soviet Society*, Princeton University Press, Princeton; Oxford 2011, p. 2.

³⁴ Figs, *a.g.e.*, s. 45-46.

rak görülecekti.³⁵ Yeni Evlilik ve Aile Yasası (1918), geleneksel aile yapısının çözülüşünü kolaylaştıran çerçevedeydi. Evliliği ve boşanmayı basit bir resmi işleme bağlayarak bu alanda dini kurumları devre dışı bıraktı. Birlikte yaşayan çiftlere evlilik zorunluluğu getirmedi, onlara çeşitli kadar haklar tanıdı. Boşanmayı zenginlere özgü bir lüks olmaktan çıkararak herkesin kolaylıkla gerçekleştireceği bir geleneğe dönüştürdü. Bu uygulamalarla, 1926 yılında Fransa ve Almanya'dakinden üç kat ve İngiltere'dekinden yirmi altı kat fazla boşanma oranına ulaşıldı. Sonuçta, Hristiyan-ataerkil düzendeki çöküşün ve devrim yıllarındaki karmaşanın, aile ve topluluk bağlarının yanı sıra cinsel ahlakın gevşetilmesiyle, gelişigüzel yapılan evlilikler de büyük bir artış yaşandı.³⁶

Bolşevikler için aile, içe dönük ve tutucu bir kurumdu; dinin, boş inancın, cehaletin ve ön yargının kalesiydi. Bencilliği ve maddi aç gözlülüğü güçlendiren aile kurumu, kadınları ve çocukları baskı altında tuttuğu için yok edilmesi gerekiyordu. Bolşeviklerin beklentisine göre aile komünist sisteme geçişle ortadan kalkacaktı. Aile kurumunun sorumluluğunu devlet kurumları üstlenerek kamusal merkezler, apartman blokları, çocuk yuvaları, çamaşırhaneler ve kantinler ailelerin yerlerini alacaktı. Bolşevik anne babalar kendi çocuklarını büyütmeyecek, onları büyüten dadılar ve kreş öğretmenleri olacaktı. Ev işlerinden kurtulan kadınlar, erkeklerle eşit konuma gelecek, işgücüne katılmakla özgür olacaktı. Ataerkil evlilik ona eşlik eden cinsel ahlakla birlikte yok olacak, böylece yerine “özgür aşk birliktelikleri” yaşanacaktı.³⁷

Sovyetler, 1930'ların ortalarından itibaren aile ve ev konusunda daha liberal bir yaklaşım benimsedi. Özel yaşam, devletin denetim ve gözetimi dışında kalan, kapalı ve ayrı bir alan olmaktan çıkarıldı. Özel-kamusal alan ayrımı yapıldı, özel yerler ise bireysellik çerçevesinde tanımlandı, bireyin yaşamını her yönüyle kamusal alanda görünür kıldı. Pratikte evin dört duvarı içindeki aile yaşamını (tüketim zevkleri, yaşam tarzları, ev alışkanlıklar vb.) serbest bırakırken bireyleri komünist ideolojiyle denetim altına almaya çalıştı. Ancak bu uygulamalarla, boşanma oranının yükselmesi, ailelerin parçalanması ve doğum oranını düşürdüğü için iş gücü arzı ve askerî güç açısından ciddi bir tehdit yarattı; toplumsal karmaşaya ve çöküşe sebep oldu. Böylece iktidar, yeni kararlar almak zorunda kaldı. Bir dizi kararnameyle güçlü aile tipine dönülmek istedi. Aileyi güçlendirmek için boşanma yasalarını sıkılaştırdı, çocuk yardımını artırdı, eşcinsellik ve kürtaşı yasadışı ilan etti. Boşanma nafakalarını yükselterek boşanma oranları bir nebze de olsa düşürdü. Troçki'nin 1936'da yazdığı gibi, politika değişikliği “geleneksel aileyi yeniden canlandırma” yani özel yaşam alışkanlıklarının ve geleneklerinin kökünü kazıyarak kolektif iç güdüleri yerleştirme yönündeki ütopyacı girişiminin başarısızlığa uğradığını itiraf etti.³⁸

Stalin aileyi güçlendirmeye yönelik politikalar uygulasa da işçi sınıfını oluşturmak ve iktidarını korumak için cezalandırmalara devam etti. Ülkele-

³⁵ Viola, *a.g.e.*, s. 49.

³⁶ Figes, *a.g.e.*, s. 53.

³⁷ Montefiore, *a.g.e.*, s. 50-51.

³⁸ Figes, *a.g.e.*, s. 197-198.

rinden ayrılan insanlar uzun yolculuklarla, hastalıklarla ve sonunda hapis-hanelerle cezalandırıldı. O dönemde yaşananlar şu şekilde anlatıldı: Yoldaş Stalin, hatta Politbürodan birileri, Ukrayna'da neler olduğunu biliyor mu? Eğer bilmiyorsa, sana bir fikir vereyim. Açlıktan ölen insanların cesetleriyle dolu trenlerle geçenler Kiev'e girdi. Poltava'dan kalktı tren, yol boyunca cesetleri topladı... "Halk düşmanı" olarak tanımlanan kişilerin evleri yıkıldı ve aileleri dağıtıldı.³⁹ GULAG kamplarına sevk olunacak aileler, Rusya'nın en ücra bölgelerine sürüklendi. Tutuklama nedenleri gizlendi, sürülecek aileleri korkutmamak için aile reislerinin yakın bir kampa gönderileceği söylendi.⁴⁰ Mesela, karı kocanın her ikisi mahkûm edilmişse karşılaşmamaları için başka bölgelerdeki kamplara gönderildi. Anne, baba, çocuklar ve yakın arkadaşlara da aynı kural uygulandı. Gizli ajanlar ve jurnalciler de bu kamplarda bulunuyordu. Kamplarda kendi çocukları, akrabaları ve dostları tarafından ihanete uğramış kimseler de vardı. Bütün bunlar kamp mahkûmları arasında birbirlerine karşı güvensizliğin yerleşmesine ve aralarındaki ilişkilerine yansdı.⁴¹ Birçok aile gittikçe artan kuşaklar kopukluğu yaşadı; büyüğe saygının geçerli olduğu evlerde eski toplumun görenekleri ve alışkanlıkları egemendi; ancak gençler okul, parti ve komsomol aracılığıyla Sovyet propagandanın etkisi altına girdi. Yetişkinler arasında ahlaki ikilem oluştu. Aileler bir taraftan aile geleneklerini ve inançlarını çocuklarına aktarmak isterken diğer taraftan onları Sovyet yurttaşları olarak yetiştirmek zorunda kaldı. Geleneksel değerlerin taşıyıcısı büyükanne ve büyükbabalar çocukların yetiştirilmesinde önemli rol oynadı, anne ve babaları yoktu. Ancak çocuklar, nine ve dedelerin anne-babaların bu dönemi anlamadığını ve onların geri kaldıklarını düşünüyorlardı.⁴²

"Halk düşmanı" suçlaması, aileleri parçalamak ve çocuklara yeni bir kimlik vermek NKVD (İçişleri Halk Komiserliği)'nin politikasıydı, halk düşmanlarının aileleri de bu suçu çekmekteydi. Suçladıkları insanların eşleri ve çocukları da birinci dereceden "kuşkulu unsur" kabul edildi. Onlar da toplumsal statülerini kaybederek toplumun uzak durduğu kişiler haline getirildi.⁴³ "Halk düşmanının babası", "halk düşmanının kardeşi", "halk düşmanının arkadaşı" gibi aşağılayıcı ve korku veren sözler o dönemde yaşayan insanların dilinde kullanıldı.⁴⁴ Kulakların çocukları sosyal kökenlerini gizlemek zorunda kaldı. Sovyet okul ve üniversitelerinden, Komsomol örgütlerden, Kızıl Ordu'dan ve devlet işlerinden dışlandılar. Çocuklar, ailelerinden uzak durarak "Sovyet yurttaşlığı"na layık olduklarını kanıtlamak istediler.⁴⁵

30-31 Ocak 1930 yılında BMSB (Ortak Devlet Siyasi Yönetimi) bölümlerinin yetkili temsilcileri ve liderleri yaptıkları toplantıda, yerleşim süreci için

³⁹ Montefiore, *a.g.e.*, s. 86; Hamudillina, *a.g.t.*, s. 99-100.

⁴⁰ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

⁴¹ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 171-172.

⁴² Figes, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁴³ Dilek, "a.g.m.", s. 55; Figes, *a.g.e.*, s. 359.

⁴⁴ Nurbek Khairmukhanmedov, "Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları", *Bilgi*, Sayı: 41, Bahar 2007, s. 157.

⁴⁵ Figes, *a.g.e.*, s. 179-180.

yeni şartlar ve uygulamalar belirlendi. Öncelikle Kuzey Kafkasya'dan 5.000 kişi Kazakistan'a getirildi. İkinci sırada, Ivanovo bölgesinden 5.000 aile, Nijniy ve Novgorod bölgesinden 5.000 aile Türkistan'a gönderildi ve Türkistan'dan da 2.000 ailenin taşınması planlandı. 4 Şubat 1930'da sınır dışı etme operasyonunun şartları değiştirildi ve sınır dışı edilen kulak aileleri kabul eden cumhuriyetler listesinden bir süreliğine Kazakistan çıkarılmıştı. Ancak 10 Şubat 1930'da üst yönetim, gelecek üç ay içinde kulakların sınır dışı edilmeyeceğini bildirirse de sınır dışı etme dönemi 15 Şubat 1930 yılında tekrar başladı. Birinci sırada 5-6 bin ailenin, ikinci sırada 10-15 bin ailenin Kazakistan'a göçüne karar verildi. N.A. Ivniçsky ve V.N. Zemskov, 1930-1931'de ikinci kategoriden kulak ailesinden 50.929 kişinin Kazakistan'a yerleştirildiğini belirtti. 21 Ağustos 1933'te SSCB Halk Komiserleri Konseyi 961796/393 sayılı kararla, kulakların Kazakistan'a göçü devam etti. Kulak olarak suçlanan 12 bin aile, yaklaşık 48 bin kişi sürgün edildi. 3 ila 5 yıl süreyle cezaevlerinden gönderilenlerin sayısı ise 133.400 kişi idi. Cezalandırılanların Kazakistan'a yerleştirilmesiyle Kazakistan'ın nüfusu artsa da GULAG kamplarında olan Kazakların sayısı da her geçen yıl arttı.⁴⁶

GULAG kampları içerisinde kalanlar ise kamplardan kurtulsa da konuşmayacaklardı. Kamplardakiler tahliye edildikten sonra yirmi beş yıl boyunca bu kamplar hakkında kimseye bilgi vermeyeceklerine dair bir evrak imzalandılar. Kamplarda yaşananlar sır olarak kalmalı, saklanmalıydı. Bilgi verdikleri takdirde cezalandırılacakları söylendi.⁴⁷ İnsanlar, tutuklanmış akrabaları hakkında konuşamadı, suskunluk birçok ailede hüküm sürdü. Onlardan gelen mektupları yok ettiler. Evin içinde bile bu akrabalar hakkında konuşmak tehlikeliydi; çünkü yaygın deyişle "yerin kulağı var"ydı.⁴⁸ Polis ve GPU görevlileri dedeleri, nineleri, kadınları ve çocukları katilleri götürür gibi gözetim altında tutukluyordu, onların babaları yoktu, babalarını da kışın götürmüşlerdi. İnsanlar ise sanki kurtlardan söz eder gibi, "Kulakları kovalıyorlar" diye sessizce konuşuyorlardı. Bazıları "Hepiniz lanetlisiniz" diye bağırıyordu. Onlarsa artık ağlamıyorlar, sanki taşlaşmışlardı...⁴⁹ Aileler özel konuşma kuralları geliştirdiler. Bazı sözleri atlayarak dolaylı konuşmayı, ne anlama geldiğini yabancılardan, komşulardan ve hizmetçilerden gizleyecek şekilde fikirlere ve kanaatlere imada bulunmayı öğrendiler.⁵⁰ Büyük terör, aileleri bir arada tutan güveni sarstığı için ailede çözümler başladı, kadınlar kocalarından, kocalar karılarından ve çocuklarından şüphelendi.⁵¹

Repressiya sürecinde de kamplara çok sayıda insan gönderildi. Stalin, 1937-1938 yılları arasında uyguladığı *hapsetme, bastırma, zapt etme*ji ha-

⁴⁶ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 19-21; Viktor Zemskov, "GULAG (İstoriko-Sotsioloğičeskii Aspekti), Opublikovano v Jurnale "Sotsioloğičeskiye İssledovaniya", No: 6, 1991, (Çevrimiçi), https://scepsis.net/library/id_937.html#table1, 05.06.2019.

⁴⁷ Dilek, "a.g.m.", s. 36.

⁴⁸ Figes, *a.g.e.*, s. 292.

⁴⁹ Vasili Grossman, *Her Şey Geçip Gider*, Çev. Ayşe Haciosmanoğlu, Can Yayınları, İstanbul 2013, s. 142.

⁵⁰ Figes, *a.g.e.*, s. 293.

⁵¹ Figes, *a.g.e.*, s. 341.

rekete geçirmek için SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 30 Temmuz 1937 tarih ve 00447 sayılı yazısıyla Repressiya dönemini başlattı. *Eski Kulakları, Mahkûmları ve diğer Anti Sovyetçi Unsurları Repressiya Harekâtı Uygulamalı Talimatı* başlıklı kararlar, cezalandırma ölçütleri, hareket ve soruşturma, bas-kılama da neler yapılacağı dair bilgiler ilgililere gönderildi.⁵² 1937-1938'de terörizm yaygınlaştı, ülkenin aydınları “*halkın düşmanı*” olmakla suçlandı. Kazak aydınları ailelerinden kopararak cezalandırıldı. Kazak aydınlarından Ahmet Baytursunulu (1872-1937), Mağcan Cumabayev (1893-1938), Mirjakıb Dulatov (1885-1935), Saken Seyfullin (1894-1938), Beyimbet Maylin (1894-1938), İlyas Jansugurov (1894-1938) bu dönemde cezalandırıldı ya da idam edildi. Kazak diline hizmet eden Kudaybergen Jubanov ve Kazak tarih okulu kurucularından Sanjar Asfendiyarov, SSCB Bilimler Akademisi Kazak şubesinin başkanlarından biri M. Tulepov cezalandırılanlar arasındaydı.⁵³ KarLAG ve ALJİR kamplarına, Kazak aydın ve önderlerinin eşleri de gönderildi. Cezalandırılanlar arasında Sultanbek Kojanov'un eşi Kulandan Kojanova, RSF-SR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı Turar Riskulov'un eşi Aziza Riskulova, Kazak parti komitesinden Zarap Temirbekov'un eşi Sakıpjamal Nazarova, Halk Komiseri T.K. Jurgenov'un eşi Dameş Ermekove Jurgenova, S. Asfendiyarov'un eşi Rabia Asfendiyarova, ünlü yazar B. Maylin'in eşi Günjamal Maylina, Janaydar Saduakasov'un Elizaveta Saduakova, Süleyman Eskaraye'nin eşi Maryam Eskarayeve, Gabbas Togjanov'un Maryam Togjanova, Saken Seyfullin'in eşi Gülbahram Seyfullina, Uzakbay Kulumbetov'un eşi Sagadat Taştitova, Muhammedali Tatimov'un eşi Şakitay Tatimova, İlyas Kabilov'un eşi Aysa Kabilova, Jumat Şanın'ın eşi Janbike Şanina, Atlas Kalmenov'un eşi Barsın Kalmenova, Kabilbek Sarmoldaye'nin eşi Maynur Sarmoldayeve, Ayteke Musi'nin eşi Kadişa Musina, Daulet Orazov'un eşi Madina Orazova, Abubekir Divaye'nin eşi Fatima Divayeve, Muhammedali Bapızbayev'in eşi Suluhan Bapızbayeva, Kaysar Taştitov'un eşi Sağadat Taştitov'a da vardı.⁵⁴

Repressiya ardından II. Dünya Savaşı döneminde, GULAG kampları genç mahkûmlarla da dolduruldu. En yakın akrabalar, aile üyeleri vatan haini kategorisine yazıldı. SSCB'nin uzak bölgelerine beş yıl boyunca sevk edilen baba, anne, kocası, oğulları, kızları, kardeşleri ve kız kardeşleri vardı. GULAG kampında kalan B.F. Leonov, GULAG zindanlarını iki kez ziyaret ettikten sonra bir kişinin hayatının ne kadar kırılğan olduğunu, ailesini yok etmenin, evini mahvetmenin, onu bir kampa veya sıkı çalışmaya yollamanın ne kadar kolay olduğunu anladı.⁵⁵ 1941 Temmuz'undan 1942 Ekim'ine kadar 142'den fazla büyük işletme gerekli malzeme kaynakları ve donanımlarıyla Kazakis-

⁵² Dilek, “a.g.m.”, s. 33-34.

⁵³ T. Riskulova, Stalindik Kyfin-Surgin. Kazakstangagı Gulah Juiyesi, <https://studfile.net/preview/6827045/page:17/>, 15.04.2019.

⁵⁴ Sadikov, “Halıktar Turmesi”, (Çevrimiçi) <https://abai.kz/post/317>; Laziza Nurpeiis, *Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hakimiyeti ve Türkler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010, s. 117-118.

⁵⁵ Tatyana Viktorovna Siganova, “Gulag V Godı Velikoy Ateçestvennoy Boinı”, *Omskii Nauçnyı Bestnik*, Tom: 4, Nomer: 29, 2004, 42-43.

tan'a taşındı, kamplar bu teçhizatlarla geliştirildi. Bunlar arasında ağır ve orta makine üretim tesisleri ile tekstil, pamuk iplik ve ayakkabı fabrikaları bulunmaktaydı. Savaş sırasında Kazakistan'da 300'den fazla fabrika inşa edildi. 1941-1942 yıllarında GULAG kamplarından Kazakistan'ın batı bölgelerine 5.325 bin kişi tahliye edildi, boşalan yerlere ise yaklaşık 50.000 vasıflı suçlu işçi ve mühendis getirildi. 15 Ocak 1942'den itibaren Kazakistan'dan 13 aile, 59 erkek ve 15 çocuk işçi ise Voronej'e gönderildi. Odalar yaşam için uygun değildi, pencereler tek katlı ve kapılar kırık. İçerisi çok soğuktu, çocuklar sadece gripten değil, tifo, akciğer ve kızamık hastalıklarından ölüyordu.⁵⁶ Bunlar arasında aileleriyle, arkadaşlarıyla ve arkada bıraktıkları karı ve kocalarıyla tüm bağlantılarından mahrum bırakılmış siyasililer vardı. Bazıları kadın ve erkek kamplarını ayıran duvarlar bulunduğundan hiç tanışmadıkları halde geleneksel bir törenle evlendiler. Kadın duvarın bir tarafında, erkek öbür tarafında durdu, yeminler okundu, rahip töreni kağıt üzerine kaydetti.⁵⁷

Kamplarda yaşanan diğer bir sorun yaşantıların uygunsuzluğu. Kamplar, getirilen bekar genç erkek ve kadınlar veya eşlerinden ayrılan erkeklerle dolmuştu. Kamplarda yaşayanlar arasında cinsel ilişki yasaktı, hamile kalan genç kadınlar ciddi şekilde cezalandırılıyordu. Çok az sayıda genç mahkûma dönem dönem "eşleştirme" izni veriliyordu, bu izin ise cezaevi yetkilileri tarafından seçilen kadınlarla yapılıyordu. Ancak bu ilişkilerin sonucunda çiftlerin evlenmelerine izin verilmiyor, ayrı tesislere gönderilerek cezalandırılıyorlardı. Evli çiftlerin ise görüşmelerine bazen izin veriliyor, onların çocukları ise anneleri ile aynı kampta yaşıyor ve nadiren babalarını görüyorlardı.⁵⁸ Görüldüğü üzere, aile bireyleri farklı kamplara gönderildi, aile bireylerinin birbirlerinden haber almalarına izin verilmedi. Aile ilişkilerinde ise güvensizlik duygusu hakim oldu.

Kazakistan GULAG Kamplarında Kadınlar ve Anneler

Yeni Sovyet kadını modelinde, kadınların ev ve aile dışında çalıştırılması ve komünist sistemde erkek kadroların hegemonyası yerine kadın kadrolar getirilmesine dayandı. Bu sistemde, gerçek bir proletaryanın yokluğunda kadınlar "yedek proleterya" rolü oynayacaktı. 1930'lu yıllardan itibaren yüzlerce Tacik, Özbek, Kazak genç kadınların bir kısmı Moskova ve Leningrad'a gönderildi, burada eğitim gördükten sonra yerel komünist parti kurullarında görev almaları için kamplara gönderildi.⁵⁹

Komünist Parti'nin yanı sıra kamplarda erkekler kadar kadınlar da çalışıyordu. Emma Mason'a göre, 1939 yılında GULAG kamplarındaki çalışan kadın nüfus %8,4'dü. Anne Applebaum ise 1942 yılında kadın nüfusun yaklaşık %13 olduğunu ifade etti.⁶⁰ 1937 yılından itibaren GULAG kamplarında

⁵⁶ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 37-38.

⁵⁷ Applebaum, *a.g.e.*, s. 316.

⁵⁸ David R. Hawk, *The Hidden Gulag: The Lives and Voices of "Those Who are Sent to the Mountains"*, Committee for Human Rights in North Korea, Washington, D.C., 2012, s. 34.

⁵⁹ Roy, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁶⁰ Gamze Öksüz - Gülhanım Bihter Yetkin, "Sovyet Gulag Kamp Sisteminde Kadın Olmak", 3rd. *International Zeugma Conference On Scientific Researches*, November 22-24 2019, Gaziantep 2019, s. 363.

erkeklerin azalmasıyla kadın sayısında artış oldu. Bunun sebebi, 1937-1938 tasfiyeleri sırasında idam edilen kadınların sayısının erkeklere göre nispeten düşük olması, çok sayıda erkeğin cepheye gönderilmesi ve pek çok kadının hapisanelere gönderilmesiydi.⁶¹ Kamplarda kadınlar erkeklerle eşit şartlarda çalıştırıldı; zor çalışma şartları, açlık, soğuk ve ağır sığır trenlerinde yolculuk etmek gibi kötü şartlarla eşit derecede mücadele ettiler.⁶² Vasili Grossman kamp yaşantısını anlattığı *“Her Şey Geçip Gider (Vsyo Teçyot, Almanya 1970)”* adlı romanında kadın-erkek eşitliğini şöyle betimler: *“Kadınların eşitliği sadece fabrikadaki işte, uzay uçuşlarında, devrim ateşinde kanıtlanmamıştır, bu eşitlik Rusya’nın bugünkü tarihinde, asırlar boyunca hapisanelerde, kamplarda, kamplara götürülürken yollarda yaşanan acılarla da kanıtlanmıştır. Zindanlarla, Kolıma, Norilsk, Vorkutayla (kamplarla) yüz yüze gelen kadın erkekle eşit bir durumda olmuştur.”*⁶³ Sovyetler kadınlara çalışma kollarında eşitlik sağladı, ancak bu eşitliğin ötesinde eşitliksizdi.

Erkek mahkûmlar ise kadınların ahlaki açıdan bozulduğunu, cinsellikleri sayesinde daha iyi çalışma şartlarına sahip olduklarını ifade ediyorlardı.⁶⁴ Eski bir kamp mahkûmu yazar Varlam Şalamov kadınların hor görüldüğünü *“Kadın, aşağılık bir varlıktır ve sadece suçluların hayvani açlıklarını gidermek, kaba esprilerinin maskarası olmak ve belalı ‘ortalığı heyecana boğmaya’ karar verdiğinde umumi dayakların kurbanı olmak için yaratılmıştır.”*⁶⁵ bu sözlerle ifade etti. Sovyetler kadınların toplum ve aile içerisindeki statüsünü yükseltmek iddiasıyla yola çıkmıştı, ancak kamplardaki kadınlar zor şartlar altında çalıştırılmış ve cinsel bir meta olarak görülmüştü.

Kamptaki insanların çoğu, sözde *“halkın düşmanları”*nın eşleriydi. Kazakistan’da KarLAG, ALJİR kamplarının mahkûmları bilhassa kadınlardan oluşuyordu. Kadınların kampa getirildiği gün, kadınlar çıplak şekilde ortak kullanılan banyolara gönderilerek kampta erkek işçilerin onları seyretmesine izin verildi. Erkek işçiler, kendi aralarında gelen kadınları paylaştı. GULAG kamplarında bulunan bir kadın şöyle anlattı: *“Kampın girişinde bir poster vardı, posterde şöyle yazıyordu: ‘Henüz gelmemiş olanlar kesinlikle gelecek ve gelenler de asla unutmayacak!’”* Kamplarda bir kadının statüsü, kamp görevlilerinin statüsüne ve pozisyonuna göre değişiyordu. Mesela, kamp lideri Chistyakov, yemek pişirmesi, bulaşıkları yıkaması ve banyo yaptırması için genç ve güzel kızları seçmişti. Temel olarak kampta kadınlar fiziksel özelliklerinden dolayı üç farklı şekilde adlandırılıyordu: *“Ruble”*, *“yarım ruble”* ve *“on beş peni”*. Kamp yönetimi genç ve ince bir kız istiyorsa *“ruble”* ifadesini kullanıyordu. Sovyet yönetimindeki kamplarda her üst düzey yetkilinin üç beş genç ve güzel kadın mahkûmu vardı. Mesela kamp komutanı olan Toropov’un özel haremi vardı. En güzel kızlar orada toplanıyor, bu durumu reddeden

⁶¹ Siganova, “a.g.m.”, s. 41; Applebaum, *a.g.e.*, s. 309-310.

⁶² Applebaum, *a.g.e.*, s. 306.

⁶³ Grossman, *a.g.e.*, s. 116.

⁶⁴ Applebaum, *a.g.e.*, s. 307.

⁶⁵ Öksüz - Yetkin, “a.g.m.”, s. 364.

kadınlar ise aç bırakılıyor, soğuk ve zor şartlardan dolayı tüberkülozdan ölüyordu.⁶⁶ Çocuklara ve hamile kadınlara karşı da merhamet edilmiyor, onlar günde on dört saat en ağır şartlar altında çalıştırılmaya devam ediliyordu. Hamile kadınlar doğum yapmadan hemen önce hapishanelere gönderiliyor, doğum yapanların birçoğu sinir krizi, davranış ve nörolojik bozukluklardan muzdarip oluyordu. Bebeklerini özel gardiyan gözetiminde besliyorlardı. On saatten fazla çalışmış ve enerjisi olmayan annenin sütü azaldığı için anneler ve çocuklar beslenemediğinden hastalanarak ölüyordu.⁶⁷

Zor şartlar altında yetersiz gıda ve zorla çalıştırma, kaçınılmaz olarak ek gıda tekliflerine karşı savunmasız genç kadınlar, cinsel sömürü aracı yapıyordu. Günde on dört saat çalışan ve yeterli beslenemeyen mahkûmlar için cinsel ilişki yasaklanmıştı. Ancak hafif işlerde çalışanlar, idareciler, aşçılar, berberler, doktor ve sağlık memurları kampta bulunan kadın mahkûmlarla birlikte olmak istiyorlardı. Onlar kamplara getirildiklerinde *bayanlar* ve *kadınlar* olarak iki kısma ayrılıyordu. Kamp komutanı ve maiyetinin yaşadığı barakalar, bayanlar barakası idi; bayanlar tahsil görmüş, görgülü ve bakımlı kadınlardı, onlar kampta başka iş yapmıyorlardı. Kadınlar ise çamaşır, mutfak ve yer silmek gibi gündelik işlerini yapıyorlardı. Bayanlar kamp idarecilerinin hususi vazifelerinde mukavemet gösterirse cezalandırılıyorlardı. Soljenitsin bu durumu *GULAG Takım Adaları* adlı eserinde şu sözlerle destekler: “Kendilerini hemen teslim etmeyenler ya kendiliklerinden inatlarından vazgeçerdi veya buna zorlanırlardı. Çok inat edenler içinden güzel olanların hiç kurtuluş yoktu, eninde sonunda davayı kaybediyorlardı!”⁶⁸ Kadınlar, kampın zor çalışma koşullarında kendilerini korumak için bir “*kamp kocası*” sahibi olarak birçok kişinin baskısından kurtulmaya çalışıyorlardı. Kamp yaşamında tecavüz, fahişelik ya da “*kamp kocası*” yolu ile bir süreliğine zorunlu ilişkilerden veya ağır çalışma koşullarından kaçmak mümkün oluyordu. Soljenitsin, zorlu kamp şartları nedeniyle zor şartlarda kadınların fiziksel özelliklerinin değiştiğini şöyle anlatmaktadır: “Çalışan işlerde beden eriyor, kadında kadınlığa ait ne varsa yok olup gidiyor. Yaşı belli olmuyor, omuzları yukarıya doğru sivrilmiş, göğüsleri kurumuş birer torbacık, kaba etten sarkan deri kıvrım kıvrım, dizler üzerindeki etler erimiş, bacak arasından koyun başı da geçer, futbol topu da. Ses kalınlaşmış ve kısılmıştı.” Bunun yanı sıra toplumda “*kamp karısı*” tabiri de yaygınlaşmıştı. “*Mesela, bir kadına kocasının nerede olduğu sorulduğunda: “Hangisi? Kamptaki mi, hür olanı mı?”* diye cevap veriyordu. Kadınlar, kampta genellikle nüfuz ve mevki sahibi mahkûmlar tarafından elde edilerek hayat kadını haline geliyorlardı.⁶⁹ Bu kadınların tavırları, kadınınsı özellikleri silinip gitmişti. “*Erkeksi kadınlar çok sert çay ve sert tütün içiyorlar, kafayı bulunca sahte,*

⁶⁶ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 215; Gulim Zhagan, “GULAGtağı Eyelder Tagdırı”, (Çevrimiçi), 2017, <https://qamshy.kz/article/23685-gulag-taghy-ayelder-taghdyyry-buginge-deyin-eshkim-estip-bil-megen-sumdyoqighala>, 13.04.2018.

⁶⁷ Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 129; Hamudillina, *a.g.t.*, s. 100.

⁶⁸ Hawk, *a.g.e.*, s. 34; Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 191; Öksüz - Yetkin, “a.g.m.”, s. 364.

⁶⁹ Aleksandr Soljenitsin, *Arhipelag Gulag Takım Adaları 1918-1956*, Çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayinevi, İstanbul 1974, s. 388; Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 191; Öksüz - Yetkin, “a.g.m.”, s. 365.

hoppa kadın arkadaşlarını dövüyorlardı; ancak bu kadınları yumruk ve bıçak zoruyla başkalarının hareketlerinden ve çirkin isteklerinden koruyorlardı. Bu trajik, sakat ilişkiler dünyası, kampta aşk demektir. Korkunç bir dünyaydı.”⁷⁰

Halk düşmanları olarak adlandırılan Kazak aydınlarının ve ileri gelenlerinin eşleri de Kazakistan’daki KarLAG, ALJİR kamplarındaydı. Karagandı bölgesinde kurulan ALJİR kampının 26. bölümü günümüzdeki Nur-Sultan şehrinin güneybatı bölgesinde Tönkeris (Molinavka) köyünde bulunmaktaydı. “Vatan hainlerinin Akmola Kampı” KarLAG kampının sadece bir bölümüydü. 58. maddenin 17. fıkrasına göre sekiz yıl hapis cezası veriliyordu. Bu kânun uyarınca hüküm giymiş olan siyasi mahkûmların kategorisi, anti-Sovyet mücadelesi yapan ve karşı-devrimci faaliyetlere katılanlar, yargısız üçlü organlardan ve özel bir toplantılarda cezalandırılan veya vatan haini ailenin bir üyesi olanlardı.⁷¹ Kamplara, Kazak aydın ve ileri gelenlerinin eşlerinden Altınbayeva Habiba Muzaffarova, Aldarbergenova Albusina, Altıbayeva Balakız, Ahmetova Küncan, Bağzıbayeva Suluhan, Babayeva Hanay, Buşuyeva Nataliya İvanovna, Erubayeva Zeyne, Zelenskaya Nataliya, İlarovna İbragimova Amina, İnavanova Habiba İbragimova, Lisina Akıljan, Kabulova Abişa Kurbanbekovna, Makina İliş, Maldıbayeva Sara Nurmanovna, Sadıkova Sulukül, Sarsenbayeva Fatıma, Fleyşer Kseniya Viisariyonovna, Ernst Mariya Timofeyevna gönderildi. Kamplarda hayat şartları zordu, kadınların birçoğu eğitilmiş, sosyal statüsü yüksek kişiler olduğu için kamp şartlarına uyum sağlamayarak birçoğu hayatlarını kaybetti.⁷² 1938 yılında ALJİR’e 2103 kadın getirildi, bu kadınlardan 655’i hamile veya bebekleri olan kadınlardı. ALJİR’de 1507 bebek doğdu, bu bebeklerin çoğu açlık ve soğuktan öldü. Bu kamplarda kadın, çocuk ve yaşlıların sayısı arttığında ya da ön cephede savaşacak askere ihtiyaç duyulduğunda genel af taahhüt edildi. 22 Ağustos 1950’de hükümet “Hamile kadınların ve bebekli annelerin cezalandırılmasının serbest bırakılması hakkında” bir kararname yayınladı. Bundan sonra ALJİR’de 785 hamile kadın ve 706 bebekli anne serbest bırakıldı. Bu kamptan 1950’li yılların sonuna kadar toplamda 2886 kadın serbest bırakıldı.⁷³ ALJİR’de “vatan hainlerinin eşleri”ne yönelik baskı kampanyası çerçevesinde son derece ağır bir baskı uygulandı. ALJİR’deki kadınlardan çoğu, ailesiyle sınırlı görüşebiliyordu. ALJİR’in bir genel çalışma kampına dönüşmesinden sonra, sakinlere 1939 yılında GULAG yönetmeliğinin belirlediği yazışma kurallarına göre mektup yazma ve alma izni verildi. Mahkûmların her ay bir mektup ve bir koli hakkı vardı; ALJİR’deki çoğu kadın karşı-devrimci suçlardan üç ay ceza almışlardı. Ama uygulamada kadınların aldığı mektup sayısı kamp muha-

⁷⁰ Grossman, *a.g.e.*, s. 118.

⁷¹ M. Kalıbekova - A. Kudaibergenova, “Kontsentratsionniye Lagerya Na Territorii Kazahstana V 30 -50-E Rodı XX. Veka”, *Norwegian Journal of Development of the International Science*, 35, 2019, s. 23; Dimitri Frolov, “Canadian and American Finns in the GULAG”, ed. Markku Kangaspuro and Samira Saramo, *Victims and Survivors of Karelia, Special Double Issue of Journal of Finnish Studies*, Sayı: 1-2, Cilt: 15, November 2011, p. 165; Nurpeis, *a.g.t.*, s. 116-118.

⁷² Dilek, “a.g.m.”, s. 57-58.

⁷³ Applebaum, *a.g.e.*, s. XXXVIII; Hamudillina, *a.g.t.*, s. 105; Nurpeis, *a.g.t.*, s. 118.

fızlarının kaprisine, kamp içindeki rejime ve kampın bulunduğu yere (üçra yerlere) bağlıydı.⁷⁴

Kazakistan'da bulunan diğer bir kamp kadınlarında kaldığı KarLAG idi. Bu kampta tutuklanan kadınların sayısı 1933 yılında 2304, 1934 yılında 3011, 1936'da 3260, 1938 yılında 7511, 1939 tarihinde 17.099 kişidir. Özel kadınlar kampında, 1938-1946 yılları arasında 4482 tutuklu bulunmaktadır. Bu tutuklulardan 2469 kişi Rus asıllı, 93 kişi Kazaklardandı.⁷⁵ Karagandı Komünist Partisi Devlet Komitesi Sekreteri A. Kenjin, 8 Temmuz 1944 tarihinde Komünist Parti Komitesi "Özel sürgünlerin istihdamı hakkında" kararına uymaması ve 20 Ekim 1944'e kadar işçilerin eşit şartlarda beslenmesini istedi. Bu isteğe göre, hasta ve zayıf kadın ve çocuklara 100 gram daha öğle yemeği verilmesi, çocuklara 300 metre kumaş verilerek elbise dikilmesi, 250 eldiven ve 150 şapka verilmesi kararı alındı. 20 Ekim 1944 yılında Kamp Başkanı Markarnoev Bjelov, yetenekli ergenlere ve kadınlara istihdam, özel kıyafet ve ayakkabı sağlamakla yükümlü kılındı. Parti kurumlarının sekreterleri, özel olarak sınır dışı edilenlerin yaşam koşullarını ve istihdamını sağlamak ve kitlesel siyasi çalışmalarını yoğunlaştırmakla görevlendirildi. Sınır dışı edilen insanların istihdam ve yeniden yerleşim açısından çalışmalarına kayıtsız liderlere karşı savaşmaları talimatını verildi. Kazakistan Komünist Partisi özel sürgünlerin yerleştirildiği tüm üretim merkezlerini denetleme görevi verildi.⁷⁶ 1943-1944 savaş yıllarında Kazakistan'daki kadınların köy işlerinde çalıştırılması yaygın hale geldi. Sağlığını kaybeden genç kadın ve kızlar, bozkır sıcaklarında ve soğuklarında çalıştılar. Kazakistan Karagandı kamplarında kalanlardan Olga Adamova - Sliozberg hatırasında şöyle anlatıyordu:

"Anya casusluktan hüküm giydi. Sonuna kadar kendisine yöneltilen suçlamalarla mücadele etti. Lidere itaatsizlik etti, yüksek sesle ve terbiyesizce yönetimin önünde konuştu, penceresiz soğuk hücrede, 400 gr. ekmeğe ve iki bardak su ile beslendi. 20 gün kadar hapis yattı. Bu olaydan sonra Anya bir ay evimizde kaldı. Durumu iyi değildi, ağzından kan geliyordu, 2 gün sonra hastaneye kaldırıldı ve öldü. Sadece 21 yaşındaydı."

Diğer hatıra ise şu şekildeydi:

"Aybalta Dağı'nda hücre hapsi vardı. Hükümlüler bütün gün kazığa oturtuldu. Kazıklar uzundu ve ayaklar otururken yere değmedi. En zor şey dengeyi korumaktı. Yetkililer tarafından hafif ceza biçimi olarak kabul edildi. Bazıları, ağır metaller bağlanmış şekilde 365 basamaklı bir merdivene tırmandırılıyordu. Merdivenler o kadar büyük ki, normal bir günde yürümek elverişsizdi. Kadınlar ağır bir kütükle merdivenlerden aşağı indiriliyorlardı, bu inme sırasında mahkûmlar topal kalıyorlardı."⁷⁷

Kamplarda insanlar, yaşam boyu süren hastalıklara, ıstırap dolu bir hayata ve sinir sistemlerinin bozulduğu hayatlara mahkûm edildiler. KarLAG ve

⁷⁴ Figes, *a.g.e.*, s. 397-400.

⁷⁵ Soljenitsin, *a.g.e.*, s. 20; Nurpeiis, *a.g.t.*, s. 120.

⁷⁶ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 39.

⁷⁷ Zhagan, "a.g.m.", 13.04.2018.

Gulag Kamplarında Kadınlar

http://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/womensrc/images/womenbarracks_detail.jpg, 13.5.2019.

ALJİR’de kadınlar, açlıktan ve şartların kötülüğünden hayatlarını kaybettiler. Kamplardaki kadın sayısı, aşağıdaki tablodan görüldüğü üzere 1934-1948 yıllarında kamplarda erkek oranları kadınlardan yüksektir, ancak 1938 yılında *Repressiya* sürecinde idamlarla kadın nüfusu erkek nüfusunu geçmiştir, II. Dünya Savaşı sonucunda erkek nüfusun azalmasıyla yine kamplarda kadınların sayısı sürekli artmıştır:

**Gulag kampı mahkûmlarının cinsiyet dağılımı
(Her yılın 1 Ocak itibarıyla)⁷⁸**

Yıl	Erkekler		Kadınlar	
	Kişi	%	Kişi	%
1934	480199	94.1	30108	5.9
1935	680503	93.8	44980	6.2
1936	788286	93.9	51120	6.1
1937	770561	93.9	50320	6.1
1938	927618	93.1	68749	6.9
1939	1207209	91.6	109986	8.4
1940	1235510	91.9	108898	8.1
1941	1352542	92.4	110835	7.6
1942	1231696	90.8	124155	9.2
1943	828719	86.9	125184	13.1
1944	525368	81,2	121981	18.8
1945	534187	76.0	168634	24.0
1946	501772	85.5	85198	14.5
1947	667367	84.0	127224	16.0
1948	888225	81.0	208324	19.0

⁷⁸ Zemskov, “a.g.m.”, 05.06.2019.

Kazakistan GULAG Kamplarında Çocuklar

“Halk düşmanı, sınıf düşmanı, sosyal yapıda yabancı unsur, Troçkist, casus” olarak görülen ailelerin ve kişilerin çocukları da kamplara alındı, alınmayanlar ise günlük hayatlarında ve devlet işlerinde zorluklarla karşılaştı. 1937 yılında Stalin, “Amansız düşmanların çocukları da var, onlar da kamplara gelsin, bü-yüyünce intikam alacaklardır.” diyerek çocukları topladı, bu çocukların anıları vagonlarda geçti.⁷⁹ Bu durum, devlet tarafından çocukların böyle itham edilme-leri 1956’da “Çocuk, ebeveyninin hatasından sorumlu değildir.” kararının çık-masına kadar devam etti. Mesela Kazak yazar Tölen Abdik *Mevki ve Ömür* adlı uzun hikâyesinin kahramanı, bir “halk düşmanı”nın çocuğudur, annesi halk düşmanı olarak kamplarda olduğu için hayatı zorluk ve engellerle geçmiştir.⁸⁰

Çocukların kamplara alınması kolektifleştirmeye başladı. Kolektifleştirme sonrasında kulak ailelerin çocukları çocuk yurtlarına gönderildi. Bu yetim yurtlarının yaşam şartları çok kötüydü, çocuklar bakımsızlıktan hastalana-rak ölüyorlardı. Yurt yetkilileri bu durumu yardım çağrısı yaparak duyurdu. 30 erkek çocuk bir arada 12 metre karelik bir odada yaşıyorlardı. Bu çocuk-lar kirli yerlerde yatıyor, hırsızlık yapıyor, içki ve sigara içiyor, kâğıt oyunları oynuyor, parmaklıklara zarar veriyorlardı.⁸¹ Diğer taraftan 22 Nisan 1930’da, Kızılorda bölgesindeki Aral köyü yakınlarındaki bir toplama kamplarındaki çocukların durumlarının kötü olduğu bildirildi. Kızılorda Bölgesel İcra Kom-itesi Sekreteri Zamkov, Kazakistan’daki durum hakkında yazdığı mektup-ta “Sürgün edilenlerin durumu çok kötü, yeterli kışla yok, nüfusu çok yoğun, sağlıksızdı. Özellikle çocuklar için yeterli yiyecek ve en önemlisi yeterli su yok. Hava soğuk olduğunda, kamplardaki sıhhi koşullar azalır ve en önemlisi, su eksikliği çeşitli hastalıkların insanlar arasında yayılmasına yol açacaktır.” di-yerek çocukların durumu hakkında bilgi verdi. 1930 yılının Nisan aylarından itibaren günde 60 varil suya ihtiyaç duyan 5944 çocuk olduğu rapor edildi.⁸² Anne ve babası GULAG kamplarında olan çocuklar için Karagandı yakınla-rındaki Almatı yolu üzerinde Spassk’ta özel yetimhanelere gönderildi. Bu ço-cuklara “KGB’nin Çocukları” adı verildi. Çocuklar, Dolinka’da çocuk fabrika-sının bulunduğu bölüm yetimhanesine gönderildi. Ölen çocuklar ise Dolinka köyündeki Mamochkino Mezarlığı’na gömüldü. Çocuk fabrikaları, çocukların parmaklıklar ardında tutulduğu, büyük kapılarla çevrili, korunan ve izlenen bir hapishaneden farksızdı. Kamp, hapishane kelimeleri çocukların kalplerine baba ve anne kelimelerinden daha yakın gelmeye başlamıştı.⁸³

SSCB’nin Komünist Partisi ve SNK (Halk Komiserleri Konseyi) Komitesi 7 Haziran 1935 yılında, NKVD’nin 071 sayılı “Çocuk ihmali ortadan kaldır-

⁷⁹ Soljenitsın, *a.g.e.*, s. 86; Julduzbek Abilhojin, “İstoriya”, *Jivaya Pamyat, Stalinizm v Kazahstane-Proşloye, Pamyat’, Preodoleniye*, Ed. Abilhojina, M.L. Akulova, A.V. Tsay, “Daik-Press”, Almatı 2019, s. 21.

⁸⁰ Dilek, “a.g.m.”, s. 56.

⁸¹ Applebaum, *a.g.e.*, s. 324.

⁸² Hamudillina, *a.g.t.*, s. 29.

⁸³ Frolov, “a.g.m.”, s. 165; Hamudillina, *a.g.t.*, s. 100-101.

ma işinin düzenlenmesi” kanunu gereği, bu çocuklara evsizlik kararı verildi. Amaç, refakatsiz çocuklara ve suçlulara, kabul merkezleri, gözaltı merkezleri ve çalışma kolonileri organize etmektir. Buradaki çocuklar, NKVD’nin emri ile sanayi ve tarım bölgelerinde çalıştırılmak amacıyla eğitildi.⁸⁴ Çocuklar, zamanla güçlü kolektif bağlara ve zayıf ailevi bağlara dayanan sisteminden dolayı NKVD ve Kızıl Ordu tarafından kullanılan başlıca kaynaklardan biri haline geldi. Yetim çocuklar, Sovyet rejiminin propagandasına özellikle duyarlıydı. Onlara yol gösterecek ya da alternatif bir değer sistemi sunacak anne babaları yoktu. Çocuk yurdunda büyüyen Mihail Nikolayev, kendisine ve yetim arkadaşlarına Sovyetlerin dünyadaki en iyi ülke olduğunu, babalarının Stalin olduğunu, bu sebepten dünyanın en şanslı çocukları oldukları bilgisinin verildiğini, Sovyetlerin onları kabul etme şartı ise aile geleneklerini ve inançlarını reddetmek olduğunu söyledi.⁸⁵

GULAG kamplarında doğumları, bebekler ve küçük çocuklar için kreşler oluşturuldu. 1940 yılındaki talimatla hem hamile hem de süt veren anneler sürekli tutuklandı, çocuklar da anneleriyle birlikte tutuklandı.⁸⁶ Okul çağındaki çocuklar da anne ve babaları gibi kamplarda işçi yapıldı. Ağır çalışma şartlarıyla baş edemeyen çocuklar açlık ve hastalıktan öldü. 1-3 yaş arası çocuklar yetimhaneye gönderilirken yetişkin çocuklar özel kolonilere gönderildi. Yurt çocukları buralara yaş gruplarına göre yerleştirildi. 3 ila 15 yaş arasındaki çocuklar, Halk Sağlığı Komiserliği tarafından yetimhanelere veya fidanlıklara yerleştirildi. Anneleriyle bağları kopararak kreşlere gönderilen çocukların durumu da hiç iyi değildi. O dönemde kreşte çalışan Yevgeniya Ginzburg, “Bebekler bütün vakitlerini beşiklerinde yatarak geçirirler. Ciğerlerini parçalayuncaya kadar ağlamazlarsa kimse kaldırmaz. Islak bezlerini değiştirmek dışında yanlarına kimse uğramaz - tabii kuru bez mevcutsa...” diyerek kreş şartlarının acımasızlığını anlattı.⁸⁷

1 Mart 1940 itibarıyla GULAG, 53 kamptan ve 425 zorunlu çalışma kolonisinden oluşuyordu. Çocuklar, bölgesel, taşra, cumhuriyetçi ıslah çalışma kolonileri (OITK) ve bu kolonilerle birleştirilen şantiyelerde ve diğer çiftliklerde çalıştırıldı. 1935 yılının ortasından 1940 yılının başlarına kadar 12-18 yaş arası 155.506 ergen çocuk, 68.927 hükümlü ve 86.579 hükümlü olmayan çocuk bu kolonilerden geçti. 1940 yılında GULAG sisteminde 4595 tutuklu annelerin çocuklarına ait doksana yakın bebek evi vardı.⁸⁸ Sovyet yöneticileri yetimhanelerdeki kötü koşullarda yaşayan çocukların durumunu araştırmak amacıyla özel bir komisyon oluşturdu. Komisyon, çocukların fiziksel durumunun zayıf olduğunu ve hastalıklarla mücadele ettiğini, çocukların hırsızlığa ve alkolikliğe eğilimli olduklarını ortaya koydu. Arşiv kaynaklarına göre, 1934

⁸⁴ M.İ. Mihailov, “Deti GULAGA Na Kol’skom Severe, Gumanitarniye Nauki, İstoriya i Politologiya”, *Vestnik TGU*, Vıpusk 2010, s. 2, 82, 248.

⁸⁵ Figes, *a.g.e.*, s. 382-383.

⁸⁶ Applebaum, *a.g.e.*, s. 316.

⁸⁷ Hamudillina, *a.g.t.*, s. 100; Öksüz - Yetkin, “a.g.m.”, s. 364.

⁸⁸ Zemskov, “a.g.m.”, 05.06.2019.

yılında yetimhanede 365 sağlıklı çocuğun bulunduğunu, 1676 hasta çocuğun olduğunu, 116 çocuğun çok zayıflamış olduğunu ve 45 çocuğunda öldüğünü rapor etti.⁸⁹ Bu raporlar sebebiyle 1941 yılında kamplarda çocukların sağlık bakımları için 200-250 çocuk için kampta 1 doktor, 80-100 çocuğa 1 hemşire, 200'den az çocuğu olan bir kampta haftada en az iki-üç kez ziyaret eden bir doktor sağlandı.⁹⁰

Kazaklardan Turar Riskulov'un eşi Aziza Riskulova tutuklandığında dört yaşındaki kızı Saule yetimhaneye, kayınvalidesi KarLAG'a gönderildi. AL-JİR'de Aziza tutuklandığında hamileydi, kızı Rida'yı burada doğurdu.⁹¹ Diğer bir örnek Kazakistan'a sınır dışından getirilen Maria Barkovskaya'dır. Maria, 21 Mayıs 1940'ta Dolinka'da kız bebek doğurdu, Tamara adını verdi. Anılarını şöyle anlattı:

“Dolinka'dan çok uzak değil, Sovhoz'un merkezinde “Karagandı” adında bir kadın hapisanesi ve çocuk kampı vardı. Kadın mahkûmların iki yaşından küçük çocukları oraya getirildi ve daha sonra yetimhaneye gönderildi. Onlara her şekilde ayrımcılık yapmaya, ne tür bir anne olduklarını anlatmaya, onlara “halkın düşmanları” demeye ve çocuklarını yetiştirme haklarının olmadığını söyledi. Bebeklerin çoğu öldü.”⁹²

Kamplarda çocuk ölümleri savaş döneminde daha da arttı. Kamptaki çocuklardan biri “Dua etmeyi öğrenmişim. Sık sık anımsarım savaş zamanı dua etmeyi öğrenişimi. ‘Savaş’ dediler ve ben henüz beş yaşındaydım, herhangi bir haritayı tahayyül edemeyecek bir çocuktum, herhangi bir korkuyu da. Ama korkudan, sırf korkudan, uyudum.” diyerek o dönemde yaşadığı korkuyu anlattı.⁹³ Savaş yıllarında kamp yetimhanelerinin kötü koşullarından dolayı 1941'de 202 çocuk, 1942'de 314 çocuk, 1943'te 226 çocuk, 1944'te 182 çocuk, 1948'de 184 çocuk öldü. Kazakistan'da savaş yıllarında 570 çocuğun gözaltına alındığı 5 yetimhane vardı. Akmola yetimhanesinde çocuklardan %2.1'i, Bidayik yetimhanesindeki çocuklardan %1.75'i, Zhartaş yetimhanesinde çocuklardan %1.4'ü bu dönemde öldü.⁹⁴

StepLAG kampında yaşananlara dair arşiv belgelerinde anlatılan anılar da insanlık suçunun işlendiğini gösterdi. Mesela 14 Haziran 1941'de istasyondaki toplu sürgünün görgü tanığı olan Letonyalı Dzirra, Haziran 1940'tan Temmuz 1941'e kadar olan ilk Sovyet işgalinde bebek çılgınlıklarını ve korunaklı bir sığır vagonlarında korkularından kurtulmak isteyen şarkı söyleyen insanların hatırladı. Dzirra ve kocası 1945-1949 yılları arasında partizan hareket-

⁸⁹ Frolov, “a.g.m.”, s. 166.

⁹⁰ Aliya Aupenova Ukujanovna, “Organizatsionnaya Ctryktura Pionerskih Lagerey v GULAGE NKVD V 1941 Godu”, <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionnaya-struktura-pionerskih-lagerey-v-gulage-nkvd-v-1941-godu>, 2014, Mesto Izdaniya İzdatelstvo, Novosibirsk 12.12.2018, s. 78.

⁹¹ Nurpeiis, a.g.t., s. 118.

⁹² Hamudillina, a.g.t., s. 102.

⁹³ Svetlana Aleksiyeviç, *Son Tanıklar: Çocukluğa Aykırı Yüz Öykü*, Çev. Aslı Takanay, Kafka Yayınları, İstanbul 2013, s. 13.

⁹⁴ Hamudillina, a.g.t., s. 103-104.

GULAG Kampında çocuklar, <https://nackor.org/ru/diti-gulagu>, 02.02.2021.

lere katıldığı için oğlu Uldız, kız kardeşi Irma'ya verildi. 1949 yılında ise tüm aile (kız kardeşi de) Omsk bölgesine ardından Sibirya'ya sürüldü. Sürgündeyken ikinci çocuğuna hamile olan Dzidra, NKVD'nin karargâhında Riga'da hapsedildi. Burada hamileydi, hapis koşulları ve sorgulama süreci çok zor geçti ve her gün dövüldü. Dzidra, GULAG kamplarında 10 yıl vatanına dönme hakkı olmayanlar içerisinde olduğu için 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1949'un sonunda Riga Merkez Hapishanesi'nde ikinci oğlunu doğurdu. Kazakistan'da siyasi mahkûmların gönderildiği StepLAG'daki Kengir özel kampa nakledildiklerinde bebeği sadece iki aylıktı, nakliye sırasında açlık ve sefaletle mücadele etti. Kengir kampında, anne ve bebekler ayrılarak anneleri anneler kışlasına gönderildi. Küçük çocuğu olan anneler Spassk'a nakledildi. Spassk kampında çocuklar bölge dışına yerleştirildi. Anne ile bebek yalnızca ayda bir kez görüşebildi. Anneler için en acı durum, çocukların annelerini tanımalarına izin verilmemesiydi. Dzidra oğlunu en son 3 yaşındayken gördü, oğlu Sverdlovsk'taki çocuk evine götürüldü, Dzidra, oğlunu bulmak için Moskova yönetimine mektup yazsa da bir sonuç alamadı, çocuğunu bir daha göremedi, ailesine ne olduğunu öğrenemedi. 1954 civarında Dzidra, Kazakistan'da Dolinka kampına nakledildi. Dzidra, 1956'da serbest bırakıldı. 1956'ya kadar Kazakistan'da yaşadı, 1968'de Letonya'ya döndü ve kötü yaşam koşullarında yaşadı.⁹⁵

Mahkûm yetişkinler gibi çocuklar da kurallara uydu ve makineler arasında yaşamaya başladı. Çocuk mahkûmların çalışma saatleri 12-14 yaş için 4 saat; 14-16 yaş için 6 saat; 16 yaşından itibaren günde 8 saattir. Çalışmaya ek

⁹⁵ <http://www.gulag.online/people/ilona-gesko?locale=en>, 14.07.2019.

olarak, 7 yaşında olmayan çocuklara eğitim, okul programlarına katılma zorunluluğu getirildi.⁹⁶ Ebeveynleri veya büyükanne, büyükbabalarıyla kamplara getirilen küçük çocuklar için okuma-yazma, sınırlı matematik (toplama ve çıkarma, ancak çarpma veya bölme hariç) dersi verildi. Bu okullarda öğretmen olarak üniformalı polis memurları görev yaptı, Sovyet propagandası gereği yetiştirildikleri gibi kamp işçiliği yapmak için temel düzeyde okuma-yazma öğretildi.⁹⁷ Kampların kültür ve eğitim bölümü (KVÇ - Kulturno-Vospitatelnaya Çast') mahkûmları eğitmek için çeşitli çalışma yöntemleri uyguladı, mesela sosyalist eğitim sistemine uygun yarışmalar, konferanslar ve mitingler, konuşmalar, dersler, film gösterimleri, eğitim kursları organize edildi. Kültür ve eğitim bölümlerinde mahkûmlar için siyasi görüşmeler, dersler ve düzenli gazete okuma saatleri düzenlendi.⁹⁸ Bu bağlamda, kamp koşullarında bebekler ve çocuklar, ailelerinden ayrı, beslenme sorunları, hastalık ve zorlu kamp şartları dolayısıyla öldü, ölmeyenler ise Sovyet propagandası altında eğitildi ve işçi oldu.

Sonuç

GULAG kampları, Sovyet iktidarının insanlara, halklara ve coğrafyalara neler yapabileceğinin en somut örnekleridir. Kamplar, insanların gözetim altında tutulduğu ve cezalandırıldığı yerlerdi. Bu cezalandırmalar, iktidar tarafından insanlara ve topluluklara egemen olmak için geliştirildi. Sovyetler, egemenliğini ve üretim gücünü artırmak için hem milliyetler politikası, hem kolektifleştirme hem de savaş dönemlerinde kampları kullandı. Aslında cezanın tanımlanmasında suçluyu yaptığı şeyden vazgeçirmek vardı, ancak GULAG kampları ceza vermenin çok ötesinde bir emek sömürüsü, bir insanın hayata bağlılığını azaltmanın somut ve soyut yaptırımı oldu. Aynı zamanda Sovyetler, bu kamplarla hâkimiyeti altındaki toprakları hızla sanayileştirdi, aileler, kadınlar ve çocukları işçi sınıfına dâhil etti.

Kazakistan'da GULAG kampları ise ulusların laboratuvarı haline geldi, böylece yeni yerleşim yerleriyle Kazak toprakları çok uluslu bir yapıya dönüştü. 1930-1931 yıllarından itibaren kulak ve kulak ailelerinin sürgünü ile on binlerce kişi ve çeşitli uluslar, Koreliler, Polonyalılar, Slovaklar, Ermeniler ve Ruslar, Kazakistan'a yerleştirildi. Kamplardaki zor yaşam koşulları sebebiyle yaşanan korku ve baskı ile birçok etnik grup ana dillerini konuşamadı, dini inançlarını, kültürlerini ve geleneklerini yaşayamadı.

Sovyetler, kadınları aile kurumundan kurtarmak, kadınları ve çocukları komünist ve ateist ideolojide yetiştirmek, onlara kamusal alanda özgürlükler ve haklar vermek vaadi ile geldi. Ancak kamplardaki yatırımlarla sosyalizmin önünde engel olarak görülen ailelerin parçalanmasını sağladı. Kadın ve çocukların sosyal konumunu düşürdü. Mesela, kamplardaki kadınlara “*kamp karısı*”, “*ruble*”, “*yarım ruble*” ve “*on beş peni*” gibi onların sosyal statüsünü

⁹⁶ Siganova, “a.g.m.”, s. 42-43.

⁹⁷ Hawk, *a.g.e.*, s. 34.

⁹⁸ Siganova, “a.g.m.”, s. 43.

ve konumunu düşüren yeni adlandırmalar yapıldı. Kamplardaki işçi kadın sayısının günden güne artmasıyla aile kurumu dağıldı, çocuklar yetimhanelerde büyüdü ve ağır işlerde çalıştırıldı. Çocuklar, “KGB'nin çocukları” olarak adlandırıldı. Özellikle kamplarda ailelerinden ayrılan kadın ve çocuklar öldü, beraat edenler ise yaşam boyu psikolojik travma yaşadı.

Sovyetler, Kazakistan'da aile, kadın ve çocuklar için KarLAG, StepLAG (Kengir) ve ALJİR özel kamplarını açtı. Kazakistan GULAG kamplarına gönderilen Kazak aydınlarının birçoğu “Repressiya” döneminde öldürüldüğü gibi eşleri ve çocukları da bu kamplara gönderildi. Kamplara getirilen kadınların çoğu varlıklı ailelerden geldiği, siyasi ve toplumsal liderlerin eşleri olduğu için kamp şartlarına adapte olmakta zorlandılar. Kamplardaki kadınlar ve çocuklar ağır çalışma şartlarından, açlıktan ve bakımsızlıktan dolayı hayatlarını kaybettiler. Buralarda açılan yetimhanelerde yetişen çocuklar ise işçi sınıfına dâhil olduğu gibi sosyalist eğitim sistemine uygun eğitilerek geleceğin komünistleri olarak yetiştirildi. Sonuç olarak, GULAG kampları, aile, kadın ve çocukların gönderildiği üretim ve yeni yerleşim merkezleri, hapishaneler, fabrikalar ve okullar şeklinde kullanıldı. Sovyetler kamplarla toplumun bütün kesimlerini içine alan sosyalist ve kapitalist düzen inşa etmeye çalıştı.

Kaynaklar

ABILHOJIN, Julduzbek: “İstoriya”, *Jivaya Pamyat, Stalinizm v Kazahstane-Proşloye, Pamyat', Preodoleniye*, ed. Abilhojina, M.L. Akulova, A.V. Tsay, Daik-Press, Almatı 2019.

AHMER, Birjan: KarLAGka Sapar, “Karagandı Lageri-Kara Oramal, Jirmasınşı Gasırdın Basındağı”, 27.09.2017, (Çevrimiçi) <https://adebiportal.kz/kz/news/view/22180>, 25.10.2019.

ALEKSIYEVİÇ, Svetlana: *Son Tanıklar: Çocukluğa Aykırı Yüz Öykü*, Çev. Aslı Takanay, Kafka Yayınları, İstanbul 2013.

ALEKSEENKO, N.V.: *Naselenie Dorevolyutsionnogo Kazahstana: Çislennost', Razmeşeniye, Sostav, 1870-1914 gg.*, İzdatelctvo Nauka Kazahskoy SSR, Alma-Ata 1981.

AUPENOVA, Ukujanovna Aliya: “Organizatsionnaya Ctryktura Pionerskih Lagerey v GULAGe NKVD v 1941 Godu”, (Çevrimiçi) <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionnaya-struktura-pionerskih-lagerey-v-gulage-nkvd-v-1941-godu>, SibAK, 2014, Mesto İzdaniya İzdatelstvo, Novosibirsk 12.12.2018.

APPLEBAUM, Anne: *GULAG*, Çev. Ufuk Demirbaş, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2008.

BARNES, Steven A.: *Death and Redemption, The Gulag and the Shaping of Soviet Society*, Princeton University Press, Princeton, OXFORD 2011.

BELL, Wilson T.: “The Gulag and Society In Western Siberia, 1929-1953”, *Unpublished Doktoral Dissertation, Department of History, University of Toronto* 2011.

CAMERON, Sarah: *The Hungry Steppe, Famine, Violence and making of Soviet Kazakhstan*, Cornell University Press, Ithaca and London 2018.

DEUTSCHER, Isaac: *Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı*, Cilt: II, Çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, Ankara 1990.

DİLEK, İbrahim: “Türk Dünyasında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 48, Güz-Autumn 2019.

FIGES, Orlando: *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Dünyasında Özel Yaşam*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

FOUCAULT, Michel: *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1992.

FROLOV, Dimitri: “Canadian and American Finns in the GULAG”, ed. Markku Kangaspuro and Samira Saramo, *Victims and Survivors of Karelia, Special Double Issue of Journal of Finnish Studies*, Number: 1-2, Volume: 15, November 2011.

GROSSMAN, Vasili: *Her Şey Geçip Gider*, Çev. Ayşe Hacıosmanoğlu, Can Yayınları, İstanbul 2013.

HABLEMİTOĞLU, Necip: *Sovyet Rusya’da Devlet Terörü*, 2. Bs., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004.

HAMİDULLINA, Ulıkpanqızı Dinara: “Kazakstandağı “Arnay Kontingentin” Kundelikti Ömiri (XX. Gasırdın 30-50. Jıldarı)”, Jariyalanbagan Dissertantsiya, Abay Atındağı Ultık Pedagogikalık Universiteti, Kazakistan Respublikası, Almaty 2014.

HAWK, David R.: *The Hidden Gulag: The Lives and Voices of “Those Who are Sent to the Mountains”*, U.S. Committee for Human Rights in North Korea, Washington, D.C., 2012.

HAYİT, Baymirza: *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam’ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

HEKİMOĞLU, Vecihi Sefa Fuat: “Birinci Dünya Savaşı’nın Kazakistan’a Etkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 35, 2018.

KALİBEKOVA, M. - KUDAİBERGENOVA, A.: “Kontsentratsionniye Lagerya na Territorii Kazahstana V 30-50-E Rodı XX. Veka”, *Norwegian Journal of Development of the International Science*, Nomer: 35, 2019.

KHAİRMUKHANMEDOV, Nurbek: “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilig*, Sayı: 41, Bahar 2007.

KELLI, Katriona: “Vvedeniye”, *Jivaya Pamyat, Stalinizm v Kazahstane-Proşloye, Pamyat’, Preodoleniye*, Ed. M.L. Abilhojina, A.V. Akulova, Tsay, Daik-Press, Almaty 2019.

KÖLBAYEV, Tileu: “Gasır Hasireti Nemese Stalindik Turmeler”, *Ana Tili Gazeti*, 2011, (Çevrimiçi) <https://abai.kz/post/7805>, 12.07.2019.

MAKHAT, Danagül: “Tarihçi Ermukhan Bekmakhanov’un Kovuşturulmasının Sovyet Basınına Yansımaları”, *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, Ed. Abdulvahap Kara-Zeynep Yaman, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2016.

MARKS, Karl: *Kapital (Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili)*, Çev. Alaattin Bilgi, C. 1, Eriş Yayınları, İstanbul 2013.

MIHAİLOV, M.İ.: “Deti GULAGA Na Kol’skom Severe, Gumanitarniye Nauka, İstoriya i Politologiya”, *Vestnik TGU*, Tom: 2, Nomer: 82, Vıpusk 2010.

MONTEFIORE, Simon Sebag: *Stalin: Kızıl Çar'ın Sarayı*, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul 2013.

NURPEİS, Laziza: *Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hâkimiyeti ve Türkler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010.

ÖKSÜZ, Gamze - YETKİN, Gülhanım Bihter: "Sovyet Gulag Kamp Sisteminde Kadın Olmak", *3rd International Zeugma Conference On Scientific Researches*, 22-24 November 2019, Gaziantep Turkey, 2019, s. 361-367.

RISKULOVA, T.: "Stalindik Kyfın-Surgin, Kazakstangagı Gulah Juiyesi", (Çevrimiçi) <https://studfile.net/preview/6827045/page:17/>, 15.04.2019.

ROY, Oliver: *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2000.

SADIKOV, Tilegen: "Halıktar Turmesi", *Egemen Kazakstan Gazeti*, No: 184-187, Sayı: 27, Ağustos 2009, (Çevrimiçi), <https://abai.kz/post/317>, 20.03.2019.

SADUAKASOVA, P.K.: "Kazakistandagı Sayasi Pepsressiya", *Karagandı Universitının Habarşısı*, Karagandı 2009, (Çevrimiçi) <https://articlekz.com/kk/article/15649>, 15.07.2019.

SIGANOVA, Tatyana Viktorovna: "Gulag V Godı Velikoy Ateçestvennoy Boinı", *Omskii Nauçnyı Bestnik*, Tom: 4, Nomer: 29, 2004.

SOLJENITSIN, Aleksandr: *Arhipelag Gulag Takım Adaları 1918-1956*, Çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1974.

TOGAN, İsenbike: "In Search of an Approach to the History of Women in Central Asia", *In Rethinking Central Asia. Non-Eurocentric Studies in History and Identity*, Ed. Korkut Ertürk, Ithaca Press, Cornell 1999.

VIOLA, Lynne: *Peasant Rebels Under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, Oxford University Press, New York 1999.

ZEMSKOV, Viktor: "GULAG (İstoriko-Sotsiologičeskii Aspecti)", Opublikovano V Jurnale "Sotsiologičeskiye İssledovaniya", Nomer: 6, 1991, https://scepsis.net/library/id_937.html#table1, (Çevrimiçi) 05.06.2019.

ZHAGAN, Gulim: *GULAGtagı Eyelder Tagdın*, <https://qamshy.kz/article/23685-gulagtaghy-ayelder-taghdıyry-buginge-deyin-eshkim-estip-bilme-gen-sumdyoqighala>, 2017, (Çevrimiçi) 13.04.2018.

İnternet Kaynakları

<http://www.gulag.online/people/ilona-gesko?locale=en>, 14.07.2019.

http://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/womensrc/images/womenbarracks_detail.jpg, 13.5.2019.

<https://nackor.org/ru/diti-gulagu>, 02.02.2021.